

röda rummet

radikal kvartalstidskrift nummer 1/2001

Motglobalisering?

• SOCIAL & KAPITALISTISK EKONOMI • MARX BIOGRAFI • VEGANISMENS IDEOLOGI •

Demonstrant i Seattle 1999

Har WTO blivit de fattigas vän? I dess kommunikéer fokuseras nu hårt på kampen mot fattigdomen i tredje världen och solidaritet med marginaliserade arbetare världen över. Men detta är bara en taktisk manöver som är till för att återuprätta världshandelsorganisationens legitimitet efter Seattle, menar Gerard Greenfield. De fackföreningar och folkliga rörelser som ställer krav på att reformera WTO riskerar att hjälpa organisationen ur sin kris. En effektiv strategi måste istället sikta in sig på att fördjupa krisen.

WTO MÅSTE KNÄCKAS

– strategier för globalt motstånd

I den nyliberala istid som rådde från tidigt på 1980-talet och fram till slutet av 90-talet svällde de globala kapitalisterna och deras anhängare av självsäkerhet efter att ha besegrat vänstern. Denna självsäkerhet manifesterade sig symboliskt när tidningen *The Financial Times* i mitten av 90-talet gick ut i reklamkampanjer med uppropet: ”Kapitalister i hela världen, förenen eder!” Genom att vända upp och ned på vänsterns paroll (Arbetare i alla länder, förena er!) gjorde de narr av den. De deklarerade oblygt att internationalismen efter kalla kriget var en internationalism uppbyggd och försvarad av kapitalister – för kapitalister.

Den senaste tiden har emellertid denna självsäkerhet blivit stukad, om ej ännu knäckt. Förra året beskrevs de antikapitalistiska protesterna som ”arga och effektiva” i en ledare i *The Economist*. Förutom detta varnar tidningen för att globaliseringen inte är så oundviklig eller oåterkallelig som nyliberala ideologer hävdade de senaste två årtiondena. Det är snarare just på grund av att globaliseringsprocessen kan hejdas som det antiglobala motståndet anses så farligt.

”Demonstranterna har rätt i att den mest brännande moraliska, politiska och ekonomiska frågan för närvarande är just fattigdomen i tredje världen. Och de har rätt i att globaliseringsprocessen kan hejdas, oavsett hur starkt maskineriet som driver den än må vara. Det är sanningen i dessa två påståenden som gör demonstranterna, och vad som är ännu viktigare, den del av befolkningen som sympatiserar med dem – så skrämmande farliga.” (*The Economist*, 23/9-00)

WTO – DE FATTIGAS VÄN?

The Economist gör klart att självsäkra kapitalistiska deklARATIONER därför är skadliga i nuläget. Istället måste man arbeta med att återupprätta globaliseringslegitimitet och, framför allt, kapitalismens. Taktiken för att nå detta mål

EN ARTIKEL AV GERARD GREENFIELD

Artikelförfattaren är verksam vid Asia Monitor Resource Center i Hong Kong. Han arbetar för närvarande på en bok om villkoren för arbetarkvinnor i Asiens ekonomiska frizoner

har blivit att fokusera på tredje världens fattigdom. Nästa led i tidningens argumentation blir därför att hävda att tredje världens befolkningar är de som gynnas mest av globalisering och att anti-globaliseringsaktivisterna i själva verket dömer tredje världen till fortsatt fattigdom.

Efter Seattle har också WTO intagit en ny roll som de fattigas och de marginaliserades vän och allierad. Som WTO:s generaldirektör, Mike Moore, uttrycker det: ”Det är de fattiga människorna i de fattiga länderna som tar till vara de möjligheter som erbjuds, i form av handel och teknologi, för att skapa sig en bättre tillvaro. Mexikanska lantarbetare som plockar frukt i Kalifornien, sömmerskor från Bangladesh som syr kläder till européerna, och sydafrikanska telefonbutikägare som säljer mobiltelefoner till grannarna i kåkstaden. De och otaliga andra världen över är de som är globaliseringens mänskliga ansikte”.

Det verkar alltså som om WTO, i ett försök att återupprätta sin legitimitet, efter det som de kallade ”tillbakagången i Seattle”, lägger ny och ökad vikt vid att fokusera på internationell fattigdom.

Samtidigt har några av världens största multinationella företag med sämst rykte vad gäller arbetarförtryck, kulturell och ekologisk ödeläggelse och folkmord (exempelvis Shell och Nike) startat ett samarbete med FN för att hjälpa världens fattiga. Samarbetsprojektet mellan FN och företagen gör hjälpen till världens fattiga till en kommersiell aktivitet – en vara som allt annat. Den här taktiken förändrar inget av vad dessa multinationella företag gör med jordens resurser och dess medborgare, utan tjänar endast till att återupprätta legitimiteten för såväl globalisering som kapitalism och syftar också till att återvinna självsäkerheten från tidigare år.

Men Mike Moore har gått ett steg vidare i dessa oroliga tider. I bjärt kontrast till tidigare års förlöjligande av vänsterns internationalism säger nu ”kamrat” Moore att internationalism är en tradition som också WTO delar. ”Vi på vänsterkanten har mycket att vara stolta över. Det var vi som byggde upp välfärdsstaten, som tar hand om de sjuka, de fattiga och de gamla.

Vi kämpade för jämställdhet för kvinnor och minoriteter. Vi argumenterade hängivet för internationalismen, för solidariteten mellan arbetare i Sverige och i Afrika.”

(Mike Moore, 26/7-00)

DEMONSTRANTER UTAN GEMENSAMT MÅL

På sätt och vis är detta blott en förändring av retoriken. Det är en taktisk manöver, inte en ny strategi. Det är framförallt inte en grundläggande förändring av globaliseringsprojektets natur. Taktiken syftar till att återskapa legitimitet och begränsa de skador som protesterna mot globaliseringen åstadkommit. Det är med andra ord ett sätt att försöka göra proteströrelsen ofarlig.

Det är emellertid viktigt att erkänna att även protesterna i Seattle bjöd på en hel del retorik. Parollen ”Shut down the WTO!” må för flertalet radikala fackliga och sociala aktivister ha betytt ”Avskaffa WTO!”, men mer konservativa fackföreningar och sociala grupperingar uttolkade det ”Stäng det här WTO-mötet”. Tolkat på det sättet blev betydelsen rent symbolisk eftersom Seattle-mötet både föregåtts och efterföljts av en rad av WTO-relaterade möten mellan medlemsländernas tjänstemän.

Retoriken var ännu mer uppenbar då ordföranden för AFL-CIO (amerikanska landsorganisationen), John Sweeny, i inledningen av protesterna deklarerade: ”Idag skriver vi historia!” Och redan innan protesterna var över meddelade han: ”Vi har skrivit historia!” För Sweeny var det inte ett första steg som var taget – man var redan framme. WTO var skakat men långt ifrån brutet. För AFL-CIO gällde det nu att komma tillbaka till förhandlingsbordet för att kräva ett reformerat WTO – med sociala garantier och utan Kina. Taktiken bakom parollerna saknade inte bara strategi, den hade inte något gemensamt mål.

Det är inte längre meningsfullt att bara anklaga WTO och den globala kapitalismens övriga organ för att de struntar i fattigdomen, att de inte tar hänsyn till miljö och sociala frågor och att de inte är demokratiska. Efter Seattle har WTO:s teknokrater producerat en ström av uttalanden och skrivelser i vilka man fastslår

vikten av demokrati, mänskliga rättigheter, miljöskydd, sociala behov – ”den sociala marknaden” framför ”den fria marknaden” – och nödvändigheten av att utrota fattigdomen. Samtidigt har WTO fått fem nya medlemsländer, och ytterligare tjugofem står på tur att ansluta sig inom några år. Centrala avtal har utvidgats och handelsöverläggningarna har ökat i antal och intensitet. Fler, inte färre, överenskommelser fattas utan demokratisk insyn. Så var står vi i rörelsen?

FRIHANDEL OCH REALITETER

Att fokusera på bristerna med WTO, de delar vi kritiserar, säger oss väldigt lite om vad det är vi bekämpar och ger liten vägledning i sökandet efter en motståndstrategi. De fackföreningar, NGO:s och sociala koalitioner som vill reformera organ som WTO, använder en taktik av lobbyarbete och utarbetande av förslag till alternativa policys och sociala garantier. Man vill alltså genom att föra upp dessa förslag på WTO:s dagordning korrigera det man anser är organisationens brister.

Denna taktik bygger på några centrala antaganden om vad WTO är och gör. För första antas att WTO och liknande organ är institutioner eller organisationer. Vidare menar man att huvuduppgiften för institutioner som WTO är att utforma och verkställa handelspolitik och handelsavtal. Accepterar man dessa förutsättningar blir problemet snävare: de stora företagen har för stort inflytande i dessa institutioners verksamhet och i utformandet av politiken och avtalen, medan sociala-, fackliga och miljögrupper har för litet. Således betraktas inte globaliseringen i sig som ett problem. Det kommer an på vilken sorts globalisering det är fråga om.

Kampen blir till en tävling mellan de stora bolagens globalisering och en folklig mer human form av globalisering.

Genom att acceptera globaliseringen och fokusera på retoriken om fattigdom, demokrati och folkligt deltagande hjälper dessa ”det civila samhällets krafter” i själva verket WTO ut ur dess legitimitetskrisis. Det sker i ett läge då det man borde göra är att försöka fördjupa krisen. Det är en taktik som gör motståndsrörelsen mot globaliseringen mindre farlig. Ett verkligt effektivt motstånd måste fortsätta att hota legitimiteten i globaliseringsprojektet. Det gäller att utmana det som är själva grunden för WTO.

WTO handlar inte om institutioner och avtal. Det är inte ens fråga om handel. Följande exempel på förändringar i global måttstock antyder detta.

Under 1999 var värdet av världens total export 7 000 miljarder dollar. Men samma år uppgick de 63 000 transnationella företagens försäljning från sina utländska filialer till nästan det dubbla värdet; 13 500 miljarder dollar. Medan världens totala export tredubblades mellan 1982 och 1999, ökade de transnationella företagens försäljning från utländska filialer sex gånger (UN World Investment Report). Detta ger en antydning om att frihandel framför allt inte handlar om att öka flödet av varor och tjänster över gränserna, utan om att öka de transnationella företagens kontroll av lokala marknader. Det innebär i sin tur att medborgarnas beroende av de transnationella bolagen ökar.

PERCY BARNEVIKS FRIHET

Det är detta beroende som framvisar vad WTO, NAFTA och andra frihandelsorgan egentligen syftar till. De är inte blott institutioner och avtal

utan regimer. En regim är en grundläggande politisk maktstruktur. I det här fallet rör det sig om frihandels- och investeringsregimer som syftar till att upprätta en politisk maktordning mellan länder och mellan företag och regeringar. Under WTO-regimen innebär maktfördelningen mellan länderna att medlemsstaterna läses i en inbördes hierarki av ”utvecklade länder”, ”de under utveckling” och ”de minst utvecklade”. Genom förbud mot vissa typer av industripolitik och utvecklingsstrategier i de mindre utvecklade länderna, och genom att öka dessa länders allmänna beroende av de transnationella företagen, garanterar WTO-regimen att de redan ”utvecklade länderna” förblir i toppen av hierarkin.

Frihandels- och investeringsregimerna etablerar också en politisk maktordning mellan företag och regeringar. Ledande representanter för de transnationella företagen sticker inte under stol med att frihandelsorganen syftar till att öka företagets, i synnerhet de transnationellas, makt och frihet. Det är den här sortens frihet som kännetecknar globaliseringen:

”Jag skulle beskriva globalisering som frihet för företagen i min verksamhetsgrupp att investera var de vill, när de vill, till att producera vad de vill, till att köpa och sälja vad de vill och utsättas för minsta möjliga begränsningar från arbetsrättsregler och sociala avtal.” (Percy Barnevik, verkställande direktör för ABB)

ARBETARRÖRELSEN PÅ RETRÄTT

Avskaffandet av dessa begränsningar har inneburit förändringar av de enskilda ländernas regelsystem i riktning mot att de transnationella företagens intressen tas tillvara i första hand och restriktioner för regeringarnas rätt att agera gentemot dem. Mellan 1991 och 1999 gjordes det, världen över, 1 035 lagändringar gällande utländska investeringar. Av dessa innebar 94 procent ökad frihet för utländska investerare och mindre statlig reglering. (UN World Investment Report) Resultatet av sådana lagändringar är inte bara att innehållet i de politiska besluten och rättsordningen blir alltmer lika de amerikanska förhållandena, utan också att regeringarnas framtida handlingsmöjligheter begränsas och att de avskämmas från påverkan av fackliga och sociala opinioner.

Som visats av den rättsliga processerna inom NAFTA, då Ethyl Corp stämde den kanadensiska regeringen 1997 och domen nyligen till fördel för Metalclad Corp mot den mexikanska staten, så är det inte endast angreppen på miljöregler och lagar som bör bekymra oss. Rättsprocesserna är ett angrepp på den ursprungliga lokala kampen som har lett fram till möjligheten av den här sortens lagstiftning och regler överhuvudtaget. På så sätt innebär de inskränkningar av miljö- och sociallagstiftning som följer med frihandelspolitiken också att de tidigare segrar som arbetarrörelsen och de sociala rörelserna vunnit omintetgörs.

De juridiska processerna inom NAFTA visar också att de nationella regeringarna ofta villigt accepterar att förlora i dessa instanser, då man därigenom får en möjlighet att disciplinera styrelseorgan på delstats- provins- eller kommunivå som antagit en utmanande progressiv miljö- eller socialpolitik. När en nationell regering saknar den politiska eller juridiska styrkan som behövs till att upphäva den typen av beslut kan den låta NAFTA eller WTO komma utifrån

och handla å deras vägnar.

WTO anklagas ofta för hemlighetsmakeri och brist på demokrati. Det har lett till krav på genomlysning och större öppenhet. Men med sådan krav bortser man från att det gäller att kunna göra något åt det man ser – i annat fall blir man blott en åskådare till en beslutsprocess. Det är inte bara frånvaron av demokrati och insyn i WTO och NAFTA som är problemet, det är den direkta fiendtligheten mot demokrati det rör sig om. De ständiga aggressiva attacker-na mot varje försök till att utöva demokratisk kontroll över kapitalet och dess prioriteringar är ingen bieffekt utan är helt centrala i globaliseringsprojektet. Man bör i det sammanhanget också påminna sig att hela processen mot att bli medlem i WTO och att följa dess regler vilar på hot och tvång. Det är hotet om handelssanktioner som driver den, inte människors behov eller sunt förnuft.

WTO BEHÖVS INTE

Under de senaste månaderna har internationella och lokala protester mot globaliseringen fortsatt att breda ut sig och det har fördjupat WTO:s legitimitetskris – en kris som framstod som tydligast i Seattle i november 1999. Det är inte bara frågan om en yttre kris. Det råder djup oenighet mellan utvecklingsländernas och industriländernas regeringar om WTO:s regler, deadlines och förhandlingsordningar vilka lett till att en mängd frågor hamnat i långbänk. Trots det försöker inflytelserika regeringar (framför allt USA:s, Japans, Kandas och EU:s) att utvidga WTO-avtalen över nya områden och göra dem mer tvingande.

Motståndet mot dessa strävanden får inte hjälpa WTO ut ur dess legitimitetskris genom kravet på dess reformering. I stället måste krisen fördjupas, och de nödvändiga politiska betingelserna som krävs för att avskaffa WTO och de frihandels- och investeringsregimer som ligger bakom, måste skapas.

En värld utan WTO och NAFTA är inte en värld utan regler för den internationella handeln. På lokal och nationell nivå finns det i de flesta länder redan regler som tar sociala och miljömässiga hänsyn och som reglerar handeln med varor och tjänster på sådant sätt att den arbetande befolkningens intressen inte skadas.

”RÄTTVIS HANDEL” RÄCKER INTE

Det som måste till är att dessa regler utvidgas och stärks till att effektivt styra handeln på ett sådant sätt att den arbetande befolkningens intressen på båda sidor i varje handelsrelation tas tillvara. Men det handlar inte bara om att ersätta fri handel med ”rättvis handel”. Det är ingen mening med rättvis handel om ett land de senaste hundra åren tvingats till att odla och exportera kaffe, eller om ett folk svälter och samtidigt exporterar ris. Vad som behövs är att man på ett grundläggande plan frågar sig vad som är syftet med handeln; Varför bedriver vi internationell handel? Vad är det vi handlar med och

vilka är de möjliga lokala alternativen?

Men för länderna i Syd är det omöjligt att utveckla lokala alternativ till de internationella handelsvarorna så länge de tyngs av skulder till internationella banker och kreditorgan. Det är kraven på återbetalning av skuldbördan som är drivkraften bakom exportpolitiken som låser fast dessa länder i WTO:s frihandels- och investeringsregim och i IMF:s och Världsbankens strukturanpassningspolitik. Därför är det nödvändigt med en fullständig och omedelbar avskrivning av tredje världens skulder, samt ett ökat internationellt, villkorslöst bistånd, innan något system med rättvis handel kan bli effektivt.

REGERINGARNA SKA REGLERA

Påståendet att en värld utan WTO kommer att vara en värld utan regler, är inte sanningsenligt, för vi har de facto ett brett spektrum av internationella regler: traktat och konventioner om mänskliga rättigheter, om arbetsrätt och fackföreningsrättigheter, om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter, såväl som regler som begränsar de skadliga verkningarna av internationell handel, vad gäller till exempel giftavfall och vapen. Det är regler som tillkommit som resultat av en lång historia av folklig kamp världen över, och det är viktigare än någonsin att slå fast att det är principer och konventioner som inte är förhandlingsbara. Vi får inte låta dem inarbetas i WTO eller NAFTA, där våra principer och rättigheter kommer att uppslukas, förvrängas och kommersialiseras under frihandels- och investeringsregimerna. Att slå fast att de grundläggande fri- och rättigheterna står över handel och investeringar är i dagsläget att återta förlorad mark gentemot globaliseringsprojektet. För att komma på offensiven måste arbetarrörelsen, och dess allierade inom miljö- och gräsrotsrörelserna, återta förmågan att tvinga regeringar på alla nivåer att reglera handel och investeringar i den arbetande befolkningens intresse, istället för i de transnationella företagens.

Det är således nödvändigt att göra sig av med frihandels- och investeringsregimerna som tvingar in regeringarna under sig och avskärmar dem från inflytande från de folkliga opinionerna. n

ur *International Viewpoint* nr. 326
översättning: Peter Belfrage,

kära läsare

Är vi besegrade... Är vänstern utslagen? Eller står vi på knä? På väg upp, medan domaren räknar, sju... åtta... nio... Minns det tidiga nittio-talet. (Den "nyliberala istiden" som Gerard Greenfield kallar det). Minns krispaketen, lavinen av arbetslöshet och osäkerhetskänslan den spred. Tystnaden på arbetsplatserna och i opinionsbildningen. Tystnaden bland de intellektuella inför det nyliberala systemskiftets blanksvarta monolit. Under några år var det tomt på analys. Nyhetsrapporteringen trivialiserades. Postmodernismen stirrade blankögt genom sprickorna i mönstren utan att se dem. Världen gick från att vara svårgripbar och motsägelsefull, men ändå för människan fattbar, till en spöklik naturgiven dunkelhet för den som inte kunde tåla att vandra i såpopperamediernas sken. Men det händer väl saker...? Samhället rör sig. Mönstren framträder en morgon i en Greidersk ledare eller i en John Pilgerartikel läst, på diagonalen i snabbköpskön, men glider sedan undan. Man kan inte leva på enstaka korn. Ändå, det glimtar, samhället blir åter begripligt. Vi står på knä. Men något händer. Vänstern formerar sig i nya laguppställningar. Attac samlar tusentals människor som aldrig skulle tänka sig att ge sig in i den gamla världens organisationer, i ett internationellt solidaritetsengagemang som har ett, på många sätt, svårare och oklarare fokus än USA:s folkmordskrig i Vietnam eller den långsamma strypningen av Nicaragua. Genom feta sjok av borgerlig ideologi och frihandelsretorik tränger det envisa ifrågasättandet igenom.

Oavsett vad man anser om veganismen och djurrättsskampens roll i samhällsförändringen, så är det skred i attityder som vi ser bland stora grupper av människor inför en så grundläggande, i vardagen och den egna individen förankrad, fråga ett hoppingivande tecken. Om stora befolkningsgrupper så snabbt kan ändra uppfattning och är villiga att förändra centrala delar av sitt liv – vilken lojalitet finns då gentemot den "naturgivna ekonomiska egoismen" som är kapitalismens nödvändiga ideologiska rotsystem.

Och när den största ideologiska showen av alla, det amerikanska presidentvalet krackelerar ser man i sprickorna fängelseekonomins råa ansikte skymta.

Men även vänstern måste kunna ruska hårt och hjärtligt i sina husgudars skägg och låta en rumlande, slösande neurotisk Marx av kött och blod framträda, jämsides med den briljanta analytikern av historiens drivkrafter och det kapitalistiska systemets fysiologi.

Något av detta vill vi belysa i detta nummer av Röda rummet.

Stig på.

Två hästar med samma körsven

– om inburad rösträtt och eliternas diktatur

Valet i USA fick en farsartad upplösning. En handfull grånande konservativa män i Högsta Domstolen fällde avgörandet genom att gå in och stoppa den utdragna rösträkningsproceduren i Florida. En tvekamp med miljarder dollar i potten var till ända. Men vad är det för USA som döljer sig bakom detta eliternas spel i det massmediala strålkastarljuset? Vart är det amerikanska samhället på väg? Noam Chomsky ger oss en inblick bakom kulissen.

Det mest slående med presidentvalet i november 2000 var att det utvecklades till en statistisk mara. Om inget annat så säger det något om demokratins faktiska tillstånd. För många kommentatorer är faktumet att valet till presidentämbetet ”hängar på ett antal hundra röster” ett bevis för den extraordinärt goda kondition som den amerikanska demokratin befinner sig i (UD-alesmannen James Rubin). En alternativ tolkning är att det bara bekräftade slutsatsen att det inte var något riktigt val, det vill säga om man tar den demokratiska tanken på allvar. Det är förståeligt att finansvärlden till överväldigande delen gav Bush, vars aviserade planer inkluderar väldiga offentliga bidrag till industrin och – än mer än Gore – en raseri av de sociala trygghetssystemen, sitt stöd. Det är inte heller någon överraskning att en klar majoritet av de vita som röstade gjorde det på Bush, liksom att en klar majoritet av de som röstade bland fackföreningsmedlemmar, latinamerikaner och afroamerikaner gjorde det på Gore. Men väljarandelar är inte alltid så lätta att förklara i termer av intressebaserad röstning och, vilket är viktigt att komma ihåg, ofta läggs röster som går stick i stäv mot de egna åsikterna. Exempelvis vann Ronald Reagan 1984 som en ”verkligt konservativ” en som det kallades ”jordskredsseger” (utan ens 30 procent av de röstberättigades stöd). Men en stor majoritet av de röstande motsatte sig hans politiska program och endast 4 procent av de som röstade på honom uppfattade sig själva som ”verkligt konservativa”.

FOLKLIG DEMORALISERING

Sådana utfall är inte att förvåna när över 80 procent av befolkningen upplever att regeringen ”styr i fåtalets intresse inte folkets”, en ökning på senare år från den tidigare noteringen på omkring 50 procent. Eller när lika många upplever att det ekonomiska systemet är ”i grunden orättvist”, att arbetande människor har allt för lite att säga till om och att ”alltför mycket makt

EN ARTIKEL AV NOAM CHOMSKY

Artikelförfattaren har i en rad böcker analyserat amerikansk politik i allmänhet och dess utrikespolitik i synnerhet samt medias roll i sammanhanget. Cuomsky är professor i lingvistik, där han också som forskare varit banbrytande.

är koncentrerad i företagens händer till nationens nackdel”. Under sådana omständigheter tenderar människor att rösta på måfå (om alls) utifrån grunder som saknar betydelse för den politik som kommer att föras, som de ändå upplever att de endast till ringa del kan påverka. Dessa tendenser förstärks av att media och valpropagandan i så hög grad fokuserar på stil, personlighet och andra trivialiteter.

De studier av väljarattityder som gjorts på Harvarduniversitetet ger detta fenomen ytterligare belysning. Här visar det sig att amerikanernas känsla av maktlöshet nått en alarmerande hög nivå. 53 procent av de svarande upplevde att människor som de själva endast hade ”lite” eller ”inget” inflytande över den förda regeringspolitiken. Den tidigare toppen – 41 procent – uppmättes för 30 år sedan. Under valkampanjen uppfattade över 60 procent av väljarna de amerikanska politikerna som ”i största allmänhet motbjudande”. Under hela kampanjen upplevde fler av väljarna den som tråkig än spännande, sista veckan med en differens på 20 procent (48-28). 75 procent av befolkningen såg hela processen främst som ett spel med stora bidragsgivare (till överväldigande delen företagare), partiföreträdare och PR-industrin som aktörer, som kunde få kandidaterna att säga ”nästan vad som helst bara för att bli valda”, så att det var svårt att hysa tilltro till dem även när deras ståndpunkter var klara och tydliga. Väljarna kunde inte få något ordentligt grepp över vad kandidaterna stod för och var skilljelinjerna gick. Det verkar som om USA idag – tydligare än någonsin tidigare – är på väg mot ett tillstånd som Colombias före president Alfonso Lopez Michaelen, då syftande på sitt eget land, beskrev som ett politiskt system där två partier delar på makten likt ”två hästar med samma ägare”. Till yttermera visso kanske denna liknelse gör Clintons beundran och lovordande av den colombianska demokratin och dess groteska ekonomiska- och sociala system, som bara kan upprätthållas med våld, mer förståelig. Eller faktumet att detta land, världens värsta i frågan om våldsamt kränkande av mänskliga rättigheter under 1999, är den främsta mottagaren av amerikanskt militärt bistånd – förutom Israel och Egypten – på det västra halvklotet.

BERÖVAD RÖSTRÄTT

Under den utdragna rösträkningsproceduren gavs åtminstone lite uppmärksamhet åt ett bety-

delsefullt amerikanskt fenomen: berövande av rösträtt på grund av fängelsevistelse. Dagen efter valet offentliggjorde Human Right Watch en undersökning som fastslog att den ”avgörande” faktorn vid valet i Florida var att 31 procent av de afroamerikanska männen inte tillgavs rätten att rösta. Antingen för att de satt i fängelse eller för att de tillhörde den grupp av mer än 400 000 tidigare straffade som permanent fråntagits sin rösträtt. HRW uppskattar att mer än 200 000 potentiella svarta väljare i Florida på detta sätt utestängdes från valförättningen. Med tanke på att den stora majoriteten av dessa väljare skulle ha röstat demokratiskt var det dessa regler, och inte några marginella teknikaliteter, som blev avgörande.

Samma fenomen låg för handen i andra delstater där valutslaget stod och vägde. I sju av delstaterna är en av fyra svarta män permanent berövade sin rösträtt, nästan alla delstater fränkänner fängelseinterner rätten att rösta och i fjorton av delstaterna är även tidigare interner berövade rösträtten – totalt i hela USA uppgår antalet ex-interner med fråntagen rösträtt till över en miljon, enligt HRW. Afroamerikaner och latinamerikaner är oerhört överrepresenterade i denna grupp. Mer än 13 procent av alla svarta män (1,4 miljoner) är berövade sin rösträtt för många år framåt, en del för hela livet. Många för att de innehavt samma drog som Al Gore rökte och George W Bush sniffade för många år sedan.

Under de senaste åtta åren har Clinton och Gore berövat en stor mängd väljare rösträtten, väljare som med all säkerhet givit Gore segern.

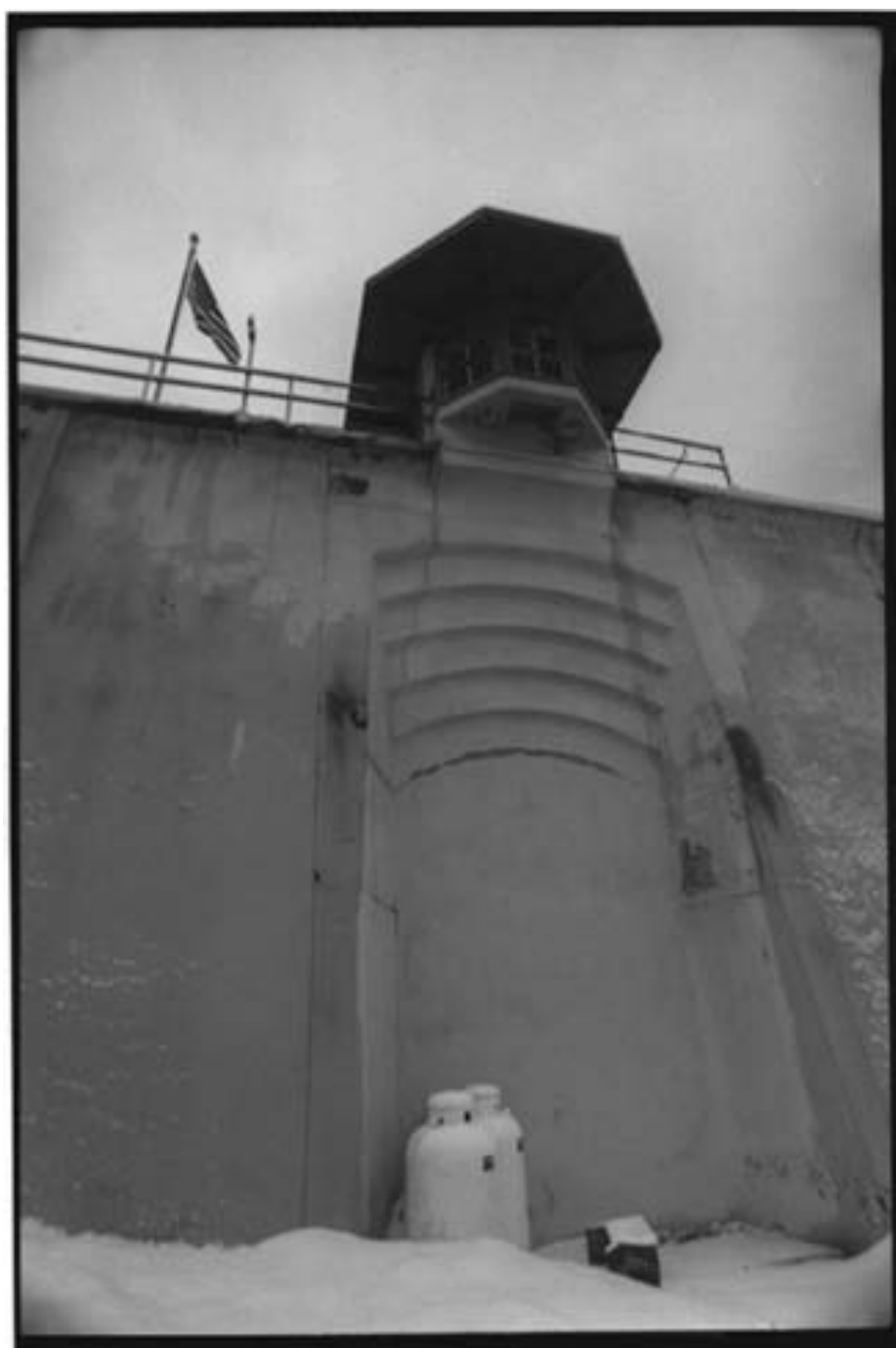
SOCIAL UTFÖRSBACKE

Under Clintoneran har antalet fängslade ökat från 1,4 till 2 miljoner. Clinton och Gore har här främst fallit tillbaka på drakoniska lagar stiftade under radarparet Reagan-Bush. Viktigast är de antiknarklagar, vilka ackompanjerades av högstämmd retorik om ”krig mot droger-na”, som har betydligt mer med social kontroll än drogbekämpning att göra. ”Krigets planläggare visste precis vad de gjorde”, skrev kriminologen Michael Towry och påminde om den rasistiska och klassmässiga slagsida som genomsyrar hela systemet – från arrestering till frigivning – och som är en fortsättning på en lång och föga ärofull tradition.

För tjugo år sedan var andelen fängelseinterner i USA på ungefär samma nivå som i andra länder, men nu ligger man i topp bland länder

med tillförlitlig statistik. Utvecklingen har inte varit kopplad till en stigande brottslighet, vilken legat kvar på en stabil nivå eller till och med minskat. Den har sitt ursprung i de sociala hjälpprogram som instiftades under senare delen av Carters presidentperiod, en variant av de "nyliberala reformer", som fått förödande konsekvenser i stora delar av tredje världen. De makroekonomiska problemen har här klart förvärrats, men framför allt har de haft en dramatisk påverkan på sociala indikatorer (andelen fattiga, sociala klyftor, medellivslängd, spädbarnsdödlighet, läskunnighet, etc). Likadant är det i USA där vi nu är tillbaka på samma nivå som för 40 år sedan, i vad forskningsinstitutet på Fordham universitetet i den mest omfattade studie som gjorts kallar för en "social recession".

De ekonomiska tillgångarna är starkt koncentrerade till en elit och stora delar av befolkningen är överflödiga för dem med pengar och makt. Marginaliseringen av de överflödiga tar sig

många olika uttryck. Några av dessa var nyligen ämnet för en artikel i Business Week under rubriken "Varför service luktar illa". Den berättar om det förfinade resonemang med vars hjälp man torgför 80-20 modellen i amerikanska affärsskolor: 20 procent av dina kunder ger dig 80 procent av din vinst och resten kan du lika gärna vara utan. Att så många sitter i fängelse påverkar också arbetsmarknaden. Det blir en form av intervention där arbetslösa män och kvinnor undandras. I en informativ undersökning visar sociologerna Bruce Western och Katherine Beckett att om denna grupp tas med i beräkning ligger den amerikanska arbetslösheten på liknande nivåer som i Europa, tvärtemot offentliga påståenden. De drar slutsatsen att det inte är frågan om staten skall eller inte skall intervensera på arbetsmarknaden utan hur staten intervenserar: arbetssträning, arbetslöshetsförsäkring och liknande åtgärder som i den socialdemokratiska modellen eller att man, som i USA, kastar överflödiga människor i fängelse. Med fullföljandet av denna politik särskiljer sig USA från andra i-länder.

DEMOKRATI MED FÖRHINDER

USA särskiljer sig också från andra i-länder genom att beröva interner dess rösträtt, en restriktion som övergavs i Europa för flera decennier sedan. 1999 fick också interner rösträtt i Sydafrika. Innan de nyliberala reformerna och kriget mot drogerna rörde sig också USA i den riktningen. Att antalet människor som berövats sin rösträtt ökat under Clinton-Gore eran kan bara förstås som en naturlig konsekvens av deras socioekonomiska synsätt. Valet i sig självt illustrerar ett politiskt system med två hästar som har samma ägare. Ingenting av detta är naturligtvis någonting nytt. Det finns ingen "guldålder" i det förflutna som gått förlorat och det är inte första gången som demokratin och mänskliga rättigheter utsätts för koncentrerade attacker. Om novembervalet 2000 överhuvudtaget är värt att diskutera tror jag att det bör ses utifrån dessa perspektiv. n

*Ur International Viewpoint nr 326
översättning Anders Karlsson*

Har kapitalismen gått in i en ny blomstringstid?

Det är otvivelaktigt att första delen av 1970-talet utgjorde en vändpunkt i den världsekonomiska utvecklingen. Vi gick då in i en period som av vissa ekonomer brukar benämnas som en lång våg av stagnation. Från ungefär mitten av 1990-talet kunde vi dock se tecken på en solid och konstant ekonomisk tillväxt i en allt större del av vår värld, en utveckling som ligger bakom en diskussionen om huruvida den stagnativa perioden är till ända och om världsekonomin är på väg in i en ny expansiv fas.

Den belgiske marxistiske ekonomen Ernest Mandel framlade ett antal hypoteser om övergången från en ekonomisk fas till en annan. Enligt honom är det oundvikliga mekanismer inom kapitalismen självt som ligger bakom de återkommande perioderna av stagnation. Försök att upprätthålla en hög profitnivå och statliga interventioner till stöd för en ökad efterfrågan kan dra ut på en lång expansiv ekonomisk fas, men i slutändan kan inte stagnationen undvikas. En expansiv fas kan däremot ha sitt ursprung i faktorer utanför systemets normala funktionssätt. Det kan handla om en plöstlig utvidgning av världsmarknaden, upptäckten av nya råvarukällor, att arbetarklassen lider avgörande nederlag som möjliggör en ökad utslagningsgrad som exempelvis krig och revolutioner. Det verkar som om kapitalismens historia bekräftat dessa hypoteser. Det senaste decenniet har vi lagt märke till att världsekonomin på flera sätt förändrats. Syftet med denna artikel är att analysera dessa förändringar och svara på frågan om de konstituerat en ny expansiv fas.

DE TRE ZONERNA

Låt oss börja med utvecklingen i de tre ekonomiska zoner som står för 50 procent av världens samlade BNP: I USA har vi haft en oavbruten expansion ända sedan januari 1991, den längsta expansiva fasen i landets historia. Sedan 1994 har tillväxtnivåerna varit jämförbara med det exempellösa 1960-talets. 1994-99 steg BNP med 25,3 procent, en markant ökning även om vi tar med befolkningstillväxten på tio procent i beräkningen. För år 2000 tror man att tillväxten återigen kommer att överstiga fem procent. Det bör poängteras att de militära utgifterna inte längre fungerar som ekonomins hävstång. Det är snarare skuldsättningen, för såväl hushåll som företag (idag uppgående till 140 procent av BNP, med en ökningstakt på 7,5 procent per år), som håller ångan uppe. USA:s handelsunderskott uppgår nu till fyra procent av BNP. Ekonomier med nära band till USA, som exempelvis Storbritanien och Kanada, har liknande om än inte lika stabila tillväxttall.

År 1994 var även inom EU en ekonomisk

vändpunkt. Det föregående årets negativa tillväxt följdes av sex år med en total tillväxt på 14 procent. Enligt förutsägelseerna kommer år 2000 att bli början på en period med en starkare tillväxt (upp från nuvarande 2,3 procent till 3,4-3,5 procent).

Japan slutligen fortsätter att enbart vissa upplåga tillväxttall – hälften av EU:s. De tre zonerna går framåt i ekonomisk otakt: stark tillväxt i USA, mer osäkert i EU och stagnation i Japan. Den helhetsbild som tonar fram saknar tydliga tecken på att vi är på väg in i en ny lång våg av expansion, endast den amerikanska ekonomin framvisar sådana drag.

DET AMERIKANSKA FENOMENET

En allmänt spridd uppfattning är att det är "den nya ekonomin" som ligger bakom den amerikanska uppgången. Begreppet den nya ekonomin är i detta sammanhang en språklig innovation med tvetydig innebörd. Vi bör understryka att när vi talar om den nya ekonomin handlar det inte enbart om företag på Nasdaq-börsen i New York. Visst är dessa företag en del av det hela men i mer övergripande drag. Åtminstone enligt Business Week handlar den nya ekonomin om allting som möjliggjort den spektakulära amerikanska tillväxten – ett års genomsnitt på nästan fyra procent sedan 1994, med en arbetslöshet som reducerats från sex till fyra procent och där inflationen 1999 stannade på 1,9 procent (den lägsta nivån på 34 år). Med andra ord, enligt Business Week, handlar inte den nya ekonomin om någonting annat än att stora investeringar har en benägenhet att dras till informationssektorn, att de finansiella marknaderna omstruktureras och att företag och regeringar drivs mot att bli mer flexibla och reducera sina kostnader. Vi bör också försöka förstå varför denna utveckling av den nya ekonomin till dags dato bara varit verklig framgångsrik i USA, samtidigt som den blivit en mall att utgå ifrån över hela världen.

Oavsett om det är den nya ekonomin som är den bakomliggande drivkraften är ett av de mer markanta dragen i den amerikanska ekonomin att de privata nettoinvesteringarna i genomsnitt ökat med 8,5 procent om året sedan 1992. Under samma period har Japan haft en negativ

utveckling och EU en årlig tillväxt på tre procent. Enligt tillgängliga källor har 30 procent av dessa investeringar gått till informationssektorn. Det är dessutom intressant att notera att investeringsgraden vida överstiger tillväxten i BNP. Dessa starka injektioner av teknologisk innovation har legat bakom den markanta produktivitetshöjningen – från en procent 1991 till ett genomsnitt av nästan tre procent från 1996 (genomsnittet i EU var under 1990-talet två procent). Man kan, trots allt, ifrågasätta dessa siffrors giltighet, med tanke på att denna produktivitetshöjning inte är något generellt drag som tydligt kan ses inom samhällsekonomin alla branscher. Inom data- och mikrochipsbranschen (cirka 0,5 miljoner anställda) ökade exempelvis det årliga värdet per anställd från 157 000 dollar 1995 till 443 000 dollar år 2000. Stora framsteg kunde även noteras inom telekommunikations-, bank- och – än mer artikulerat – inom värdepappersbranschen, emedan inte någon tydlig höjning kunde skönjas inom sjuk- och häsovård (elva miljoner anställda) och restaurangbranschen (tolv miljoner anställda). Likadant är det inom mjukvaru- försäljnings- läkemedels- transport- utbildnings- och resebranschen.

ACCELERERANDE INTERNATIONALISERING

Direkta utländska investeringar har i världsmåttstock ökat från ett års genomsnitt på 90 miljarder dollar under 1980-talet till 363 miljarder dollar under 1990-talet. De gick uppåt från 460 miljarder dollar 1997 till 646 miljarder dollar 1998 och 839 miljarder dollar 1999. 96 procent av dessa investeringar kom från ett i-land och 75 procent av dem gick även till i-länder (framför allt genom fusioner och uppköp). Nästan en tredjedel av dessa kapitalflöden hamnade i USA. Det är med andra ord det land som mest stimulerat de fria kapitalrörelserna som också dragit mest vinning av dem.

Världshandeln har under 1990-talet uppvisat en expansiv karaktär – en årlig ökning med 6,3 procent, i jämförelse med 4,2 procent under 1980-talet. Vi har aldrig tidigare skådat en sådan tillväxt, med undantag av perioden 1945-75, då den ökade med ett års genomsnitt av 9,4 procent. Det bör betonas att expansionen varit

än mer tydlig under andra hälften av 1990-talet – 6,8 procent – trots de långa skuggor som Asienkrisen kastade. Självklart har USA varit motorn i denna process.

Under 1990-talet blev det alltmer tydligt att den amerikanska marknaden spelade den avgörande rollen i världsekonomin. Importen ökade med ett årsgenomsnitt av 9,1 procent, i jämförelse med 5,5 procent under 1980-talet. Exporten ökade också men på ett mindre markant sätt. Bakom denna extraordinära tillväxt ligger en ökad skuldsättning. USA:s utlandsskuld uppgår idag till 1950 miljarder dollar. Konsumtion och investeringar växte snabbare än BNP under hela 1990-talet.

Vi kan dock erinra oss att USA även i mitten av 1980-talet drogs med en mycket stor utlandsskuld, även om den var mindre än idag. Reaganregimen förde en ekonomisk politik som fick den amerikanska statsskulden att skena och utländskt kapital användes till köp av statsobligationer. Som en oundviklig konsekvens av detta förlorade dollarn i värde. Skillnaden idag

EN ARTIKEL AV GIANNI RIGACI

Artikelförfattaren är sekreterare i Partito Rifondazione Comunista (PRC) i Toscana, Italien och sitter i såväl i PRC:s nationella politiska kommitté som i dess vetenskapliga råd.

är att den federala budgeten knappast uppvisar något underskott alls. Utländskt kapital används till företagsuppköp och dylika aktiviteter som inte utgör något direkt hot mot dollarns stabilitet. Det är sant att det är en hög skuldnivå, men mer än en gång har historien visat upp exempel där skuldbördor varit till större förfång för långivarna än för gäldenären.

Under 1990-talet uppgick USA:s samlade handelsunderskott till 1730 miljarder dollar. Under perioden 1993-99 ökade den privata konsumtionen med ett årsgenomsnitt av fyra procent, att jämföra med 1,5 procent i EU och Japan. De amerikanska hushållen konsumerade mer än vad de tjänade och deras skuldsättning ökade. Det är intressant att notera att bland G-7 länderna är det fem som har ungefär lika stor privat som offentlig skuld, medan den privata är betydligt högre i Japan och Kanada.

BÖRSRALLYT

Den oavbrutna uppgången på aktiemarknaderna kräver några kommentarer. För det första har de börsnoterade företagens värde på fem år tredubblats. Det verkar dock som om denna uppgång kommit till vägs ände efter börskrisen i april 2000. För det andra har tendensen med en allt högre avkastning på insatt kapital förblivit obruten. I USA var det år 1995 17 procent och nu ligger den på 33 procent. Inom EU har

vi under samma tid haft en uppgång från 14 till 27 procent. Denna utveckling har fått många experter att förutspå en framtida krasch.

I vilket fall som helst nödvändiggör denna utvecklingstendens ett förtydligande. De flesta företag ger inte längre någon aktieutdelning utan tillämpar istället en form av återköpsystem. Det ger aktieägarna en kapitalvinst - differensen mellan aktiens nuvarande värde i relation till inköpspriset. Denna form av operationer har sin betydelse på grund av att de flesta länder har en lägre kapital- än utdelningsskatt. Detta är en legal form av skattesmitning som 60-70 procent av de amerikanska företagen använder sig av.

När det gäller den amerikanska finansmarknaden måste vi beakta några förändringar som ägt rum under senare år. Först bör vi ägna uppmärksamhet åt den roll som pensionsfonderna spelar. De förfogar som den störste institutionella placeraren över enorma mängder kapital – 7210 miljarder dollar i juni 2000. Detta är följaktligen nödvändigt att utvärdera pensionsfondernas funktion, för att kunna förstå hur aktiemarknaderna i den närmaste framtiden kan komma att utvecklas. Dessa fonder brukar ses som ett stabiliserande element, om man utgår ifrån att aktiemarknadernas signum är kortsiktighet. Om vi istället antar att dessa fonder främst strävar efter maximal avkastning,

Det moderna rullbandet

och följaktligen utgör ett destabiliserande element, kommer saken i en helt annan dager. För vår del tror vi att de tenderar att utgöra ett stabiliserande element, men att de samtidigt bär på ett antal element av motsatt natur som lätt kan komma att ta överhanden.

För det andra: Hur agerar den amerikanska riksbanken? Säkert är att den amerikanska ekonomin är den mest kontrollerade i världen, just på grund av att finansmarknaderna inte precis är de säkraste av världar. Att kunna förutse kommande stormar är emellertid en sak, att undvika dem en annan. En ändamålsenlig politik och reaktionssätt är av nöd tvunget. Och, verkligen, den amerikanska riksbankens interventioner vid ett antal kritiska tillfällen visar att den konsekvent tillämpar en uppsättning fastlagda politiska normer. Dess roll är stabiliserande på en marknad som lätt påverkas av tillfälliga svängningar. Riksbankens, och därmed också den amerikanska regeringens politik, blir i slutändan en vägvisare för andra länders ekonomiska politik. USA har använt tre procent av sin BNP för att stävja de finansiella kriser som vid ett antal tillfällen uppstått under 1980- och 90-talen (faktiskt genom en socialisering av förlusterna och privatisering av vinsterna): Finland har nyttjat nio procent av sin BNP, Sverige fyra procent, Norge två procent, Frankrike 1,5 pro-

cent, för att inte tala om Japan där vissa år hela tio procent använts till detta ändamål.

NYA MARKNADER OCH ÖKAD UTSUGNING?

Kina och Ryssland är betydelsefulla avsettningsmarknader för i-länderna. Odiskutabelt har Kinas import vuxit avsevärt under 1990-talet (från 50 till 150 miljarder dollar), men exporten ökade också (från 60 till 180 miljarder dollar). Kina har således dragit fördel av ett stort handelsöverskott. Liksom för Ryssland och övriga Östeuropa har handelsströmmarna under senare år uppvisat en reducerad ökningstakt. I det stora hela förblir Kina och det forna Sovjetblocket marginella delar i den totala världsekonomin.

De länder i Ost- och Sydostasien som drabbades av ekonomisk kris 1997 har tillämnat IMF:s recept (minskad konsumtion och ökad export, med målet att få fram resurser för att kunna tackla skuldproblematiken). Framför allt de devalveringar som alla länderna i regionen genomfört, förutom Hong Kong, stimulerade exporten och begränsade importen, speciellt när det gäller infrastruktur och investeringar. På två år tog man sig igenom krisen. Det är dock nödvändigt att poängtera att det inte var IMF:s recept i sig som löste krisen, utan det faktum att USA – och i mindre grad EU – öppnade sina

marknader för ländernas produkter. Inom loppet av ett år förbättrade länderna sin handelsbalans med 100 miljarder dollar. Trots det har levnadsvillkoren för de breda folklagren försämrats, även om den ökande exporten begränsat antalet förlorade jobb. Vi får inte heller glömma att läget förblir allvarligt i länder som Indonesien, att en sträng budgetdisciplin pålagts länderna och att många företag brottas med i det närmaste oöverstigliga svårigheter. Otvivelaktigt har en omfördelning ägt rum – till arbetets nackdel – i alla i-länderna under de två senaste decennierna. I Italien exempelvis hade inkomsternas andel av BNP under 1970-talet stigit till 70 procent av BNP. Sedan föll de konsekvent för att 1996 nå bottennoteringen 58 procent, varefter en svag återhämtning kan skönjas. Totalt steg reallönerna i Italien med 2,2 procent under 1990-talet, samtidigt som BNP steg med 30 procent. De sociala välfärdssystemen har också fått vidkännas nedskärningar och det är uppenbart att de samhällsliga klyftorna vidgats.

INGEN NY LÅNG VÅG

Sammanfattningsvis: Kapitalismen har inte lyckats ta sig ur sin långa period av stagnation. Endast USA uppvisar tillväxttal som indikerar att vi är på väg in i en ny lång våg av expansion. Så länge som den japanska krisen består och den europeiska uppgången förblir osäker kan vi inte bejaka antagandet om att världsekonomin i sin helhet är på väg mot en ny expansiv våg. Den unika tillväxten i USA hänger samman med landets dominerande roll i dagens världssystem, såväl på det militära som ekonomiska och politiska området. Det är sant att USA idag är helt beroende av omvärlden i frågan om både konsumtionsvaror och insatsvaror till industrin, men otvivelaktigt domineras de nya teknologierna av amerikanska innovationer. Dollarns styrka är odiskutabelt det mest slående exemplet på USA:s unika globala roll. Världsekonomin i stort finansierar den amerikanska tillväxten, samtidigt som den är beroende av att USA:s ekonomi utvecklas positivt. Inget land kan tillåta sig att dras med ett sådant stort handelsunderskott – år 2000 översteg det 400 miljarder dollar – utan att det är ett stort problem.

USA:s dominerande roll får till effekt att alla störningar i dess ekonomi kan få än värre följder för världsekonomin i dess helhet. Vad kommer att hända om spekulationsbubblan på aktiemarknaden brister, om dollarn faller drastiskt eller om regeringen försöker att reducera landets handelsunderskott och utlandsskuld? Hur kommer andra länder att reagera? En sak är säkert; USA kan inte för all framtid upprätthålla en hög ekonomisk tillväxt med hjälp av ett gigantiskt handelsunderskott och ständigt stigande utlandsskuld. För eller senare måste denna era ta slut. Frågan är då om riksbanken klarar av att mjuklanda den amerikanska ekonomin och därmed begränsa stötvågorna genom världsekonomin, om inte kommer vi att stå inför en katastrof.

ur *International Viewpoint* nr 325
Översättning: Anders Karlsson

Manchester 1800-talet

Under skjortan på Marx

– familjen, privategendomen och eländets ursprung

I samband med millennieskiftet segrade Karl Marx i en av brittiska BBC utlyst omröstning om årtusendets mest betydelsefulla person, ett bevis om något för att hans ideér minst av allt fallit i glömska. Hans analyser av kapitalismens struktur, funktionssätt och drivkrafter är i själva verket för oss socialister i dagens globala tidevarv mer aktuella än någonsin. Men vem var mannen bakom alla dessa djuplodande analyser? Per-Olof Mattsson har läst en bok som lättar på förlåten.

När Francis Wheen förra året publicerade sin bok om Karl Marx liv hos förlaget Fourth Estate i London fick den snabbt en del entusiastiska recensioner i vänsterpressen. Även i borgerliga tidningar kunde man läsa häpnadrapporter om bokens framgångar, vilka inte – med tanke på den engelska pocketupplaga som följt – tycks ha upphört. I en intervju med Francis Wheen i Dagens nyheter den 4 november 2000 uppges dessutom att översättning är på gång till arton olika språk.

Det finns en hel del litteratur på svenska – både original och i översättning – om marxismen, men ytterst lite om Marx som människa och kämpe. Bland de biografier som översatts till svenska kan framför allt nämnas Isaiah Berlins *Karl Marx* (1965) och Franz Mehrings *Karl Marx* (i två band 1921–22, ny uppl. 1971 och 1983). Per Månsons lilla introduktionsbok *Karl Marx En introduktion* (1993) innehåller ett kapitel om Marx liv, men ägnas i övrigt åt teorierna och deras framväxt och utveckling. Det är en bok med många förtjänster, men den har en alltför akademisk inriktning för att kunna nå en bredare publik. Den mest tillgängliga framställningen på svenska – åtminstone före Francis Wheens bok – är nog den engelske litteraturprofessorn Arnold Kettles lilla ungdomsbok *Upp till kamp! Karl Marx 1818–1883* (sv. övers. 1976).

Det finns alltså ett stort behov av en nyskriven biografi, som med vår tids språk skildrar Marx liv. Wheens inställning – en märklig blandning av glimten i ögat och uppriktig beundran – är mycket välkommen. Hans utgångspunkt är ”att detta odjur och helgon var en människa”, förvisso inte en alldeles vanlig människa men ändå en människa av kött och blod.

Om Isaiah Berlins bok kan sägas vara en typisk representant för en illvillig borgares framställning av Marx liv, kan Mehrings stora biografi, som färdigställdes strax innan hans död, och på tröskeln till den misslyckade tyska revolutionen efter första världskriget, knappast sägas vara någon helgonlegend.

I inledningen till nytugåvan från 1971 påpekar den härom året bortgångne stalinisten, sedermera socialdemokraten, Bo Gustafsson, att Mehring dristat sig att korrigerera den bild av Marx och hans verksamhet som härrör från det han kallar ”Marx-påvarna”, dvs Karl Kautsky och andra ”officiella” uttolkare. Framför allt gäller detta skildringen av Marx förhållande till den socialdemokratiska pionjären Ferdinand Lassalle, dennes efterföljare Schweitzer och en av anarkismens tidiga profeter, ryssen Michail Bakunin.

Efter att i sin tur ha ”rättat tillbaka” Mehring på en del punkter, avslutar Gustafsson ändå med omdömet: ”Den är och förblir ett stort historiskt och vetenskapligt verk av en lysande marxist.” I samband med Wheens nya biografi är det speciellt intressant att konstatera att redan Mehring opponerade sig mot framställningar av Marx som ”tråkigt dygdemönster”.

EN MAN MED NIO LIV

Vad representerar det plötsligt uppblossande intresset för Marx? Vilken typ av intresse handlar det om?

Det är verkligen många och mäktiga krafter som försökt ”utrota marxismen”, allt ifrån tsa-

rens Ryssland och Bismarcks preussifierade Tyskland och fram till Hitler, Pinochet och otaliga andra regimer. Låt oss inte heller glömma stalinismen som, visserligen med andra medel, uppnådde liknande resultat. I en rad länder där den kom till makten lyckades den – innan sin skamliga sorti – om än inte fullständigt utrota marxismen så i hög grad marginalisera den.

En följd av stalinismens fall i Europa och sedan världen över är att många partier och organisationer nu även officiellt avsvurit sig alla band med Marx och marxismen. Antalet organisationer, partier och individer som åberopar sig på Marx livsverk har minskat drastiskt. Mot den bakgrunden är det häpnadsväckande att Marx när 1900-talet gick mot sitt slut ändå tillhörde det fåtal personer som överallt hamnade bland de främsta i omröstningarna om ”årtusendets” mest betydande personer.

Det vore svårt att tänka sig att ens de akademiska samhällsvetenskaperna skulle klara sig utan Marx banbrytande insatser. Däri finns ett dilemma för alla de som helt och hållet skulle vilja göra sig av med Marx. Om akademierna helt ”dumpade” Marx skulle det uppstå en uppenbar risk för att många vetenskaper, särskilt inom humaniora och samhällsvetenskaperna, tog flera steg bakåt och hamnade på en för länge sedan passerad nivå. Därför har Marx, trots frenetiska angrepp från postmodernister och andra, i viss utsträckning bevarat sin ställning på det akademiska planet.

Borgerliga akademiker och kanske särskilt ekonomer tvingas ibland erkänna det originella och korrekta i Marx beskrivning av kapitalismen. När 150-årsminnet av Kommunistiska manifestet firades för tre år sedan publicerades borgerliga lovsånger till ekonomen Marx. Politikern och kämpen Marx lyste dock med sin frånvaro.

Wheen är noga med att inte bli sammanblandad med det märkliga följande av charlataner som med hjälp av en överstimulerad fantasi försökt utmåla Marx som något av en djävulsgestalt. ”Inte sedan Jesus har en obskyr fattigslapp dyrkats så vida omkring – eller blivit så katastrofalt vantolkad”, noterar Wheen. Han tillägger att enbart ”en dåre kan ställa Marx till svars för Gulag”, men tillägger för säkerhets skull att ”det finns förstås en stadig tillgång på dårar”.

En av dessa dårar är den amerikanske väckelsepredikanten Richard Wurmbrand, som i sin *Was Karl Marx a satanist? (1976)* hävdar att Marx redan som ung ”initierades” i en ”ytterst hemlig satanistisk sekt” vilken han under resten av sitt liv troget tjänade. En annan form av dårskap representeras av den franska ”feministen” Françoise Giroud med boken om Jenny Marx - *Marxismens första offer* (sv. övers. 1993).

Men var står Wheen själv i förhållande till föremålet för sin biografi? Det tycks inte ha varit hans huvudsyfte att själv ta ställning till Marx eller marxismen, kanske i enlighet med den försiktiga form av reformism som representeras av den tidning där Wheen arbetar, den brittiska *The Guardian*.

På ett något vagt sätt förefaller han vilja påtala aktualiteten i en del av Marx idéer, även om huvuddelen av dessa tycks gå honom förbi. Exempelvis rekommenderar han Marx kritiker – med Storbritanniens premiärminister Tony Blair i spetsen – att läsa de så kallade *Parismanuskripten från 1844* – ”författade av en ständigt undersökande, skarpsinnig och

odogmatisk ande.”

Kanske är Nils Granbergs motivering (*Aftonbladet* 16/12 2000) till att ge bort boken i julklapp ett tidens tecken. För Granberg har Wheen ”skurit bort det ortodoxa dödköttet” – och menar därmed säkert inte samma sak som marxister. Boken är för honom fräck, rolig och medryckande. Var tid skapar sin egen Marx, skulle man kunna säga.

KAPITALET SOM SKRÄCKHISTORIA

Wheens bok är inte en biografi där Marx politiska idéer, eller över huvud taget Marx teoretiska grundstenar för en vetenskaplig förståelse av kapitalismen, står i centrum. Ska sanningen fram så spelar Marx idéer i jämförelse med andra biografier en ovanligt liten roll. Redan på ett tidigt stadium försöker Wheen förklara vad dialektik är, och misslyckas kapitalt.

Likaså är hans försök att förklara Kapitalet närmast utan motstycke vad gäller förvirring. Han hävdar att Kapitalet bör behandlas som ett skönlitterärt verk. Wheen beskriver på sitt underhållande och vitsiga sätt Marx stora verk om kapitalets rörelselagar som ett fiktivt verk:

”Kapitalet får alltså ett högre bruksvärde och ger större avkastning om boken läses som ett vittert verk: som en viktoriansk melodram eller som en väldig skräckhistoria vars hjältar förslavas och förtärs av det monster de har skapat [...], eller kanske som en satirisk utopi i stil med houyhnhnmernas land hos Swift, där alla utsikter är behagliga och blott människan är tarvlig.”

En annan parallell – uppenbar åtminstone för Wheen – är Mary Shelleys klassiska roman *Frankenstein*. Det finns också en likhet mellan de två böckerna. På samma sätt som Frankenstein skapar ett monster som glider honom ur händerna, så beskrev Marx och Engels redan i Kommunistiska manifestet kapitalismen som ett system som skapar krafter som den inte kan kontrollera. (”...det moderna borgerliga samhället, som har framtröttat så väldiga produktions- och kommunikationsmedel, liknar häxmästaren som inte längre förmår behärska de underjordiska makter som han frambesvärjt.”) Men denna ytliga likhet kan givetvis inte på långt när uttömma innehållet i Kapitalet.

För att komma ur dilemmat att dels beundra Marx, dels betrakta dennes främsta teoretiska verk som en absurditet, tvingas Wheen skilja de två åt. Han hävdar därför att verket ”avspeglar ämnets och inte författarens vainsinne”. Inför Wheens enträgna försök att tränga in i Kapitalet har verket uppenbarligen ändå förblivit en stängd bok. Hans uppfinningsrikedom vet inga gränser när det gäller att hitta på vitsiga beskrivningar av det verk som han uppenbart känner sig lurad av. Han menar att det är ”en pikaresk odysse genom det avancerade nonsens rike” och förmodligen kände han en stark identifikation med den mest pikareske hjälten av alla – Don Quijote – under sina vedermödor.

Ett annat försök till litterär jämförelse hittar Wheen i en roman – *Middlemarch* – av den brittiska 1800-talsförfattarinnan George Eliot. Likheten mellan Marx och Kapitalet och George Eliots urbota träkmåns Casaubon och dennes nyckel till alla världens mytologier är självklar för Wheen, men knappast för den som på allvar försökt sätta sig in i Marx ekonomiska teorier. Det är uppenbart att han delar den

förvåning som en del av Marx anhängare drabbades av när första volymen slutligen trycktes.

Wheen har inget som helst grepp om syftet med *Kapitalet*: att fastställa de lagar som styr kapitalismens funktionssätt och dess reproduktion. Det finns inte heller någon anledning att läsa Wheens bok för att ta reda på vad marxismen är. Då är det bättre att läsa Marx själv eller någon av de bra introduktioner som existerar, exempelvis Ernest Mandels bok *Marxismens plats i historien* (sv. övers. 1995) eller Alex Callinicos *The revolutionary ideas of Karl Marx* (ny uppl. London 1996). Bland framställningar på svenska om de ekonomiska teorierna kan nämnas Ernest Mandels *Marx ekonomiska tänkande* (sv. övers. 1973) eller Roman Rosdolskys *"Kapitalets" tillkomsthistoria* (sv. övers. i två band 1977).

BLOTTSTÄLLT HERRSKAPSFOLK

En biografi bör ju ägna en hel del utrymme åt huvudpersonens personliga liv och den nyfikne kan här få sitt lystmäte. En del uppgifter och episoder berörs som kan vara smärtsamma för den som tror att Marx var ett helgon. Här förekommer exempelvis ymniga fakta om hur Marx gjorde hushållerskan med barn, hur hopplös både Marx själv och hustrun Jenny var när det gällde att hantera pengar, eller hur Marx tvingades skriva tiggarbrev till rika släktingar och hur Jenny noga bevakade sina möjligheter till arv.

Marx lyckades aldrig helt – vem gör det? – slita sig loss från sitt förflutna, sin släkt och sin familj. Hustrun Jenny var ännu mindre benägen att släppa väsentliga inslag i sin adliga uppfostran. Wheen beskriver exempelvis, på sitt karaktäristiska sätt, Jennys reaktion inför Engels förhållande med den irländska fabriksarbeterskan Mary Burns:

”Trots att hon var en kvinna som inte utan vidare lät sig chockera och glatt föreställde sig en våldsam revolution och bourgeoisens störtande var hon så pryd eller så ingjuten i medelklassens uppfattning om anständighet att hon tyckte det var skandalöst att en man och en kvinna sammanlevde utanför det äkta ståndet, i synnerhet när kvinnan ifråga var en illiterat ’fabriksflicka’.”

Det är allom bekant att Marx visste mycket om kapitalets rörelser och penningens funktion, men att därav dra slutsatsen att han var en god förvaltare av egna tillgångar vore fel. Det var faktiskt precis tvärtom. Marx förhållande till pengar sammanfattas av Wheen på ett skoningslöst men sanningsenligt sätt:

”Hur tomma hans fickor än var vägrade han acceptera ett ’subproletärt’ levnadssätt, som han kallade det. Det som för andra landsflyktingar kanske framstod som lyx blev därför ’absoluta nödvändigheter’, medan mer tvingande livsnödvändigheter, som att betala specerihandlaren, behandlades som valfria extrautgifter.”

Marx förblev i mycket ”den fattige förlorade sonen, som slängde iväg tiggarbrev till rika farbröder eller ställde in sig hos avlägsna anförvanter som kanske snart skulle skriva sina tes-

EN ARTIKEL AV PER-OLOF MATTSON

Artikelförfattaren är litteraturvetare vid Stockholms universitet och har bland annat oversatt Bokförlaget Röda rummets nyutgåva av Kommunistiska Manifestet.

Jenny och Karl slutet på 1850-talet

tamenten.” Wheen har räknat ut att han från och med 1852 – vilket till stor del var Engels förtjänst – hade en årsinkomst på 200 pund. Den lägenhet familjen hyrde i London (Dean Street) kostade bara 22 pund om året.

Den uppenbara slutsatsen är att Marx och hustrun Jenny hade kunnat leva hyggligt på sina inkomster och de pengar som Engels regelbundet skickade. Det fanns bara ett men, de båda makarna satt fast i sin klass föreställningar om hur man måste leva. Wheen menar att ”han tillhörde i själva verket klassen av blottställt herrskapsfolk som desperat försöker hålla skenet uppe och är ovilligt att avstå från sina borgerliga vanor.”

Under sina 34 år i London gjorde Marx två seriösa försök att själv skaffa sig en stadigvarande inkomst. Det första bestod av hopplösa försök att snabbt bli rik på en nyuppfunnen lackfernissa. Det andra när Marx, fullständigt utblottad, sökte anställning som kanslist vid järnvägen, men blev avvisad på grund av sin oläsliga handstil. Wheens slutkommentar om detta kapitel i Marx liv är obönhörlig: ”Marx var obotligt olämplig för fast anställning av vilket slag det vara månne.”

Det är lätt för oss i efterhand att tycka att han

var extravagant och otillåtet slösaktig vad gäller livsstil – fina skolor och bjudningar för döttrarna bland mycket annat, och att han med sinne för proportioner skulle ha kunnat leva ett mycket drägligare liv. Då skulle han ha kunnat undvika pinsamma episoder som när han arresterades efter att ha försökt pantsätta hustruns ärvda familjeklenoder av silver, eftersom det verkade osannolikt att en utfattig tysk jude på lagligt sätt skulle ha kommit över dyrgriparna.

Kuriosa saknas inte i Wheens bok. Det mest kuriösa är kanske det appendix till boken som innehåller protokollet över det schackparti som Marx spelade mot Gustav R. L. Neumann 1867. Bland övriga kuriosa kan nämnas Wheens omfattande redogörelser för Marx som viktorsansk fader, svartsjukt övervakande döttrarnas respektabilitet. Här återges Marx långa tirader över de i hans ögon odugliga män som döttrarna fastnade för. I det fallet kan Marx knappast klandras; ingen av svärsönerna visade sig vara något vidare val.

Marx familj var inte särskilt lyckosam. Fyra av barnen dog före Marx själv, de övriga två tog själva sina liv. Den ende som överlevde var den utomäktenskaplige sonen med hushållerskan

Helene Demuth (kallad Lenchen). Freddy Demuth – den aldrig erkände sonen – dog vid 72 års ålder 1929 i östra London. Trots den anmärkningsvärda likheten med fadern miss-tänkte varken Freddy själv eller andra att han var Marx son. Freddy var skicklig svarvare på olika fabriker i Hackney i London och facklig aktivist; han deltog också i bildandet av det lokala labourpartiet.

DEN VILDSINTE ELEFANTEN

Det finns en hel del fördelar med Wheens biografi. Vi slipper exempelvis de tårar som vanligen brukar fällas för den stackars Bakunin och myterna om den auktoritära statsocialisten Marx behandling av honom. Istället framträder den ryske anarkisten som den osympatiska antisemit han i själva verket var.

Under rubriken ”den vildsinta elefanten” ger Wheen en bild av Bakunin med följande ord: ”Han flackade omkring i världen och påstod sig vara ledaren för väldiga broderskap eller förbund, vilka vanligen visade sig bestå av högst ett dussin kumpaner på en ölstuga. Han hade en pojktaktig förkärlek för allt som hör till när man smider ränker: chiffer, lösenord, osynligt bläck.”

En av Marx stora insatser var att föra bort arbetarrörelsen från den typen av konspiratoriska skojare och ut på den offentliga politiska scenen.

På den här punkten kritiserar Wheen bland annat den mycket uppburne brittiske historikern Isaiah Berlin och dennes biografi: ”under 1900-talet fick han en legion av beundrare – många av dem inte ett dugg revolutionära eller anarkistiska – som hyllade honom som den ende som förutsåg att Marx idéer bara kunde leda till Gulag. De båda männen jämförs ständigt, alltid till Marx nackdel.”

Wheens egen jämförelse blir annorlunda: ”Där Marx hade hävdats att mänsklighetens frigörelse skulle befria judarna från judaismens tyranni, ville Bakunin bara förinta dem.” Exempelvis i ett cirkulärbrev till Internationalens sektion i Bologna började Bakunin agitera mot judarna på ett sätt som bara pogrommakare brukar tillgripa.

Med all rätt finner inte heller Wilhelm Weitling, en av den kommunistiska rörelsens ledare vid den tid när Marx inträdde i den, någon nåd inför Wheens kritik: ”Hans övertygelse var en hemmagjord blandning av Uppenbarelseboken och Bergspredikan, i vilken söndagsskolans sliskiga sötma kryddades med en knivsudd eld och svavel.”

FÖRBUNDET MED ENGELS

På samma sätt som många före honom, beskriver Wheen den ovanliga vänskapen mellan Marx och Friedrich Engels. Han talar om deras möte i Paris sommaren 1844, när det intellektuella förbundet ingicks, med John Reeds ord om ryska revolutionen som ”tio dagar som skakade världen”.

Den omfattande korrespondensen mellan de två omnämner han som ”en fullmatad soppa på historia och skvaller, politisk ekonomi och puerila oanständigheter, höga ideal och låga intimiteter.” Hans sympati för Engels är mycket stark och han menar att denne var ”ett slags surrogatmamma för Marx: han skickade pengar till honom, oroade sig för hans hälsa och påminde honom ständigt om att inte försumma sina stu-

dier.” Den närmast fullständiga överensstämmelsen mellan Marx och Engels på teorins område hade dock ingen motsvarighet vad gäller deras vanor och deras stil. I det avseendet menar Wheen att de nästan var Tes och Antites och gör en omfattande uppräkningslista av olikheter.

”Marx skrev krampaktiga kråkfötter, med oräkneliga ändringar och rättelser som ett vittnesbörd i bläckplumpor om vilka ansträngningar det hade kostat honom; Engels handstil var vårdad, affärsmässig, elegant. Marx var satt och svartmuslig, en jude plågad av självförakt; Engels var lång och blond, med mer än bara en anstrykning av självsäker arier. Marx levde i kaos och fattigdom; Engels var en effektiv arbetsmyra som skötte ett heltidsarbete vid familjeföretaget samtidigt som han skrev en imponerande mängd böcker, brev och tidsningsartiklar – och dessutom ofta fungerade som spökskrivare åt Marx. Men han lyckades ändå alltid ta sig tid att njuta av det högborgerliga livets behag; hästar i stallet, massor av vin i källaren och älskarinnor i sovrummet. Under de långa år Marx nästan drunknade i elände, försvarade sig mot fordringsägare och kämpade för att hålla sin familj vid liv, njöt den barnfria Engels av en välbärgad ungarls bekymmerslösa nöjen.”

Det enda tillfälle som vi känner till när Engels närmast oändliga tålmod med Marx brast, var när hans älskade Mary Burns dog i början av 1863. När han i brev ger utlopp för sin stora sorg, och Marx svarar med självupptagen känslolokyla, då tappar Friedrich Engels tålmodet och inleder ett ”frostigt” och mycket kort brev med tilltalet Marx, inte det sedvanliga Moren.

MANNEN BAKOM VERKET

Vad är det för slags människa som Wheen skildrar? Ett slags blandning av analytiskt geni och en i den praktiska och ekonomiska livskampen föga framgångsrik neurotiker, kanske man kan sammanfatta det.

Den marxistiska rörelsen har alltid bedrivit polemik, både mot sina fiender och inom rörelsen. Även i det avseendet har Marx varit en förebild, och i likhet med många efterföljare blev han beskyldd för att vara ”en intellektuell översittare, i synnerhet av dem som drabbades av den fulla kraften i hans invektiv.” Utan tvivel, skriver Wheen, ”njöt” Marx av ”sin begåvning för verbalt våld.”

Men Wheen menar att anklagelsen för översitteri ändå inte håller. Marx var inte en feg polemiker som bara gav sig på personer som inte kunde försvara sig. Valet av offer ledde ju som bekant bland annat till många års liv i exil. Dessutom tycks Marx polemiska stil – att döma av Wheens egen stil – vara smittsam.

I sin doktorsavhandling pekade Marx ut Prometheus som ”det främsta helgonet och den främste martyren i den filosofiska kalendern.” Prometheus ådömdes som bekant ett ohyggligt straff av gudarna för att ha fört kunskapens eld till jorden. Det är kanske den främsta anledningen till att Prometheus som gudarnas trotsare dyker upp överallt i den tidiga romantiska rörelsen (Goethe, Shelley), med dess dragningskraft till det radikala.

Jenny Marx, eller von Westphalen som hennes flicknamn löd, uppfattade den unge friaren som en blandning av Prometheus och Rochester i Charlotte Brontës roman Jane Eyre. Det var

inget lätt val för Jenny, som kom från en aristokratisk familj med kontakter i de högsta kretsarna: ”Att gifta sig med en jude var chockerande nog, men att gifta sig med en arbetslös, luspank jude som redan var beryktad i hela riket var helt oacceptabelt.” Var Marx, vilket hävdats på senare år, antisemit? Om man nu kan tänka sig en judisk antisemit, så kan det sägas att Marx i sin korrespondens med Engels aldrig drog sig för att använda antisemitiska förolämpningar (främst mot Lassalle), eller andra rasistiska tillmälen. Inte heller förnekade han någonsin sin judiska härkomst, men han påtalade den heller aldrig.

Däremot får Marx klart godkänt vad gäller uppträdandet mot kvinnor. Han var något av en gentleman och till skillnad från många män på den tiden behandlade han flickor som ”intelligenta blivande vuxna.”

I likhet med många andra var Marx en inkonsekvent människa. I många fall var han inte nådig mot de som hade en annan mening, men när det gäller diktaren Heinrich Heine berättar dottern Eleanor följande:

”Han älskade diktaren lika mycket som hans verk och var så överseende som möjligt rörande hans politiska tillkortakommanden. Diktare, förklarade han, är egendomliga figurer och de måste få gå sina egna vägar. De får inte bedömas efter samma måttstock som ordinära eller ens extraordinära människor.”

Enligt de tre döttrarnas utfrågning av fadern vid mitten av 1860-talet var Marx favoritmaximum Nihil humani a me alienum puto (Intet mänskligt är mig främmande). Tillsammans med favoritmottot De omnibus dubitandum (Allt bör betvivlas) ger det en fingervisning om den både kritiska och vidsynta grunden för Marx idéer.

När Marx dog 1883 och begravdes på kyrkogården i Highgate i London var det hans gamle kumpan Friedrich Engels som höll talet. Ingen annan skulle ha kunnat ersätta honom i den rollen. I den tidigare nämnda intervjun liknar Wheen kompanjonskapet mellan Marx och Engels med John Lennons och Paul McCartneys samarbete, där Lennon motsvarar Marx. Till liknelsen måste nog ändå tillfogas att Engels höll en bra mycket högre nivå på egen hand än McCartney.

Engels gav i sitt tal en väl avvägd bild av Marx och vad är lämpligare än att låta Engels få sista ordet:

”Marx var framför allt revolutionär. Hans verkliga uppgift i livet var att på ett eller annat sätt bidra till störtandet av det kapitalistiska systemet och de styrelseformer som det skapat, att bidra till frigörelsen av det nuvarande proletariatet, vilket han var den förste att medvetandegöra om dess egen ställning och dess behov, om de villkor under vilka det kan vinna sin frihet.”

Francis Wheen

Karl Marx: En biografi

Översättning Joachim Retzlaff

Norstedts 2000

Vi är allierade, men inte överens.

Socialister bör införliva kampen för djurens rättigheter i sitt politiska program och upphöra att äta djur, menade Pelle Strindlund i sin artikel i förra numret av Röda rummet. ”Genom att göra det rycker du undan grunden för de institutioner som dödar och plågar djur” hävdade han.

Jörgen Hassler ifrågasätter både målet och medlen, men försöker hitta fruktbara kontaktytor mellan marxister och djurrättsaktivister.

Jag minns det så tydligt. Helt plötsligt stötte jag på människor som kallade mig mördare för att jag åt kött. Jag blev kallad ”den värsta sortens, fascister i arbetarrörelsen”. Under husockupationer hade man långa diskussioner därför att någon hade korv på mackan när han åt frukost. De sa sänt som ”kvinnorna har fått sitt, arbetarna har fått sitt, nu är det djurens tur”. De hävdade att om vi bara slutade äta kött skulle alla få mat i världen, som om världssvälten beror på att det finns för lite mat. De gjorde alla möjliga befängda medicinska påståenden, som att mediciner är onödiga gifter och att alla sjukdomar går att undvika bara man äter rätt, eller att människan fysiologiskt är växtätare. Å ena sidan tyckte jag att dom där grönsaksätarna var bortskämda snorungar, å andra sidan riktigt otäcka moralister. De vill bestämma vad jag ska stoppa i munnen, vad vill dom bestämma nästa gång, hur ofta jag får gå på toaletten?

Men de var inte bara irriterande, dom var ett tag ganska farliga också. Deras metoder var terroristiska, då menar jag terroristiska i marxistisk mening, att bränna bilar eller telefonhota forskare kan inte kallas annat. De såg sig som en moraliskt, och vad vet jag, kanske också politiskt, högre stående elit, som antingen utförde sina handlingar för att väcka massorna eller för att åsamka fienden skada. Eftersom dom dessutom medvetet förknippade sig med vänstern blev dom ett politiskt problem för oss, och situationen blev ju inte direkt bättre av att deras aktioner inte alltid var så väl genomtänkta, till exempel släppte de ut minkar, en söt liten krabat som vi gör allt för att utrota i den svenska naturen därför att den skadar fågellivet. Till det kom den där konstiga idén om att man inom rörelsen inte fick kritisera varandras metoder, ett bergsäkert recept för dumhet.

Mitt och många andra lite mer erfarna aktivisters möte med veganrörelsen var en chock. Samtidigt var det vi mötte en oerfaren rörelse, uppfylld av moraliskt patos. Våra reaktioner inför varandra var kanske inte alltid de mest konstruktiva. Faktiskt var möjligheterna att komma överens helt obefintliga, eftersom de flesta veganer vid den tiden, i alla fall de tongivande aktivisterna, gjorde köttätande till en grundläggande fråga i kampen för djurens... jag är inte riktigt säker på att jag vill kalla det rättigheter, men ska vi säga välbefinnande?

Hur ser det då ut idag? Kan djurrättsaktivister och marxister komma överens? Bitvis blir det svårt. När jag läser Strindlunds artikel är det

fortfarande mycket som jag inte ställer upp på. Särskilt den grundläggande idén: att jämställa djur och människor, att säga att ett djurs liv har samma värde som en människas.

Jag ställer inte upp på den idén, därför att djurrättsteoretikernas glidande skala, där djur kan vara mer eller mindre mänskliga, och människor mer eller mindre djuriska, saknar förankring i verkligheten. Det finns nämligen en biologisk definition på vad en människa är som är absolut: En människa är av människa född. En häst kan inte föda människor, och en människa kan inte föda hästar. Oavsett hur handikappad en människa är, oavsett om hon inte kan gå, inte kan äta, inte kan tala, inte kan se och har en intelligens på en hundvalps nivå så är hon fortfarande en människa.

Vi lever i en grym värld, där tiotusentals människor dör i onödan varje dag, och där en majoritet nekas det vi tycker är de grundläggande förutsättningarna för ett dragligt liv. Vår uppgift är fortfarande att slåss för människovärdet, och varje försök att jämställa människor med djur är i praktiken inte ett arbete för att utvidga vår moraliska sfär, utan ett livsfarligt vapen i mördarnas händer. De flesta människor har nämligen en spärr för att döda andra människor, till och med att skada dem är svårt. En stor del av den militära utbildningen går ut på att bryta ner den spärren. Metoden är att avhumanisera soldaten, att bryta ner hans egen vilja, att få honom att känna sig som ett verktyg, en kugge. Samtidigt, avhumaniseras fienden i ännu högre grad.

Att göra människovärdet relativt är ett bidrag till en sådan process, att jämställa människor och djur är det i ännu högre grad. Det är faktisk något som medvetet görs och gjorts när det är dags att dra i krig. Det tydligaste och mest kända exemplet är den gamla nazistiska propagandafilmen *Den eviga juden*, där judarna framställs som råttor.

Kanske omedvetet gör faktiskt filosofen Peter Singer det själv. När han under sitt besök i Sverige 1997 fick frågan om det inte vore bättre för barnen i de palestinska flyktinglägren om de aldrig fötts svarade han ja, därför att de föds till lidande och därför att deras möjlighet att bli lyckliga är små. Kanske är det så att han inte förstår vad det är han säger, men nog borde han inse att det finns en massa folk som håller med honom, men som drar helt andra slutsatser. När bajonetterna skruvas på kommer han hur som helst inte att vara tillfrågad om detta verkligen var den metod han tänkte sig.

Ett annat problem med kampen för djurens mänskliga rättigheter är att det skapar en skendebatt. För att minska djurens lidande är formaliserade rättigheter ett tveksamt verktyg. De mänskliga rättigheterna har gjort ganska lite för att minska det mänskliga lidande. Frågan är vad man faktiskt kan uppnå genom abstrakta erkännanden av vissa rättigheter. Särskiljandet mellan moraliskt jämställande, som är det Singers anhängare kräver för djuren, och den typ av jämlikhet vi pratar om när det gäller människor – lika rättigheter – kommer att vara mycket svår för de flesta att uppfatta. Djurrättsrörelsen blir sårbar för en simpel men effektiv motoffensiv: Ska djuren ha rösträtt? Ska djuren ha socialbidrag? Ska älgar föda på BB?

En annan sak vi inte kommer att komma överens om är den där frysgondolpolitiken. Strindlund skriver: ”Det djurrättsrörelsen ber om å grisarnas och hönornas vägnar är att du upphör att äta djur. Genom att göra det rycker du undan grunden för de institutioner som dödar och plågar djur”. Problemet är naturligtvis att det inte är sant. Konsumentmakten är ett skämt, när vi står där en och en vid frysdiskarna och väljer mellan påsar med wok-grönsaker och påsar med köttbullar kan vi inte rycka undan grunden för några som helst institutioner. Det är inte på den nivån sådana saker avgörs. Politiskt sett är beslutet att inte äta kött en bojkott. Bojkotten är en ineffektiv strategi, därför att de flesta människor inte gör moraliska val i butiken. De tänker på hur mycket pengar de har i plånboken, vad barnen vill ha, vad de åt igår, vad de känner till, vad som går fort att laga, vad de sett gång på gång på gång i tv-reklamerna. De tänker inte på hur stora burar höns har.

Ska vi vanliga dödliga förändra något måste det ske i gemensamt handlande. Sydafrika-bojkotten lyckades inte därför att folk valde bort sydafrikanska äpplen i affären, utan därför att det var en internationell industribojkott, ett stopp för investeringar och import organiserad av nationer. Och till och med då lyckades den bara i kombination med gerillakrig och masskamp i landet. Konsumentbojkotter kan göra folk medvetna om vissa förhållanden, men de kommer inte att förändra världen. Att tro det är att göra ett av de där idealistiska misstagen av typen ”om alla bara vill” som de flesta marxister lagt bakom sig, visa av 200 års erfarenhet.

Sedan kan man naturligtvis hävda att det alltid är fel att döda djur, och att man därför av moraliska skäl gör det privata valet att avstå

från kött. Jag kan acceptera det, men jag kommer aldrig att dela åsikten, därför att gemensamt för djuren är att det främsta målet i deras tillvaro är att föröka sig, att fortsätta sin kollektiva existens. Arter som inte har det målet överlever inte evolutionen. Därför, och därför att djuren saknar existentiellt medvetande, spelar det ingen större roll för dem att vi föder upp dem bara för att de ska dö. I grund och botten är förhållandet symbiotiskt. Att vara matproducent för människan är den grundläggande överlevnadsstrategin för kor, grisar, får, kycklingar, utan oss skulle dom inte finnas.

Finns det då ingenstans där djurrättsaktivister och marxister kan mötas? Jo. Vi marxister måste bry oss om hur de djur vi föder upp har det. Vi får inte acceptera den rovdrift de utsätts för i köttindustrin, än mindre i plågsamma djurförsök. Kanske är det här fruktbart att som djurrättarna ta sin utgångspunkt i smärtan, i det faktum att djurens lidande och ångest inte på något väsentligt sätt skiljer sig från människornas. Grymhet mot djur skiljer sig därför inte från grymhet mot människor, och om man vill kan man se det som ett hot mot människosvärdet.

En annan sak djurrättsrörelsen sätter fingret på är att vi av miljö- och resursskäl måste dra ner på köttproduktionen, speciellt produktionen av fläsk. Idag är det fel att säga att vi måste sluta äta kött för att föda tredje världen, argumentationen går ut på att fler kalorier skulle kunna konsumeras om de inte tog omvägen genom kor och grisar, och det stämmer, men under kapitalismen skulle följden bara bli en kollapsad spannmålsmarknad och fler arbetslösa bönder. Inte heller lider vi någon brist på åkerjord, särskilt inte i Sverige. Trots det är miljöpåverkan av köttproduktionen stor, särskilt från spillningen, och inte ens under socialismen kommer vi att kunna trolla. Vi måste äta mindre kött ju större befolkning världen får, samtidigt som behovet av en internationell planekonomi blir allt tydligare. Att köttproduktion skadar miljön beskrivs på ett bra sätt i Jens Holms pamflett *Mat, miljö, rättvisa*, utgiven av Förbundet Djurens rätt, men det är synd att han inte ens nämner hur en marknadsekonomi fungerar, och hur den imperialistiska dominansen ser ut. Synd därför att han då bidrar till att skapa förvirring kring hur världen fungerar.

Här kan marxister, djurrättsaktivister, miljö-kämpar och småbönder mötas, för att utveckla en plan för ett jordbruk som inte förstör miljön, inte superexploaterar människorna och inte plågar djuren. Ett sådant jordbruk kommer antagligen att bedrivas på mindre gårdar, och med metoder som ger mindre avkastning än det industriella jordbruket.

Just dom här grupperna kan och måste mötas, därför att det kommer att krävas ett revolutionärt brott med det nuvarande samhällets logik – ett brott med strävan efter maximal vinst och strävan efter ekonomisk effektivitet i kapitalistisk mening. Men också ett brott med synen på djuren, jorden och arbetskraften som döda produktionsfaktorer, en syn som varit den dominerande inte bara under kapitalismen utan också i välfärdsprojekten och i de stalinistiska diktaturena, och ett brott mot jakten på stordriftsfördelar.

Ett annat naturligt krav vi borde kunna mötas kring är ett förbud mot försäljning av

kosmetiska produkter och hudvårdsprodukter som testats på djur. Det kan verka som ett begränsat krav, men för att de skulle kunna genomföras krävs en konfrontation med EU och världshandelsorganisationen WTO. Ett förbud mot försäljning av vissa varor på moralisk grund skulle enligt båda organisationernas regelverk klassas som ett tekniskt handelshinder, och det skulle kunna vara en del i kampen för att återta makt på områden där sådan gått förlorad på grund av globaliseringen.

Över huvud taget borde vi kunna mötas i ståndpunkten att plågsamma djurförsök bör förbjudas, även för medicinska syften, i alla fall på sikt. På vägen dit borde vi gemensamt kunna kräva djurförsöksnämnder med större öppenhet, med starkare representation för djurskyddsintressen, och som har till sin uttalade uppgift att söka alternativ till att utföra tester på djur.

En annan sak vi kan vara överens om är synen på pälsfarmande. Det är ett grymt och ineffektivt sätt att producera kläder på och ska bort. Pälsfarmande och pälsimport bör förbjudas.

Det marxisterna kan ge djurrättsrörelsen är den mer avancerade, systemkritiska analysen av kapitalismen. Visa på sambanden mellan hur kapitalismen exploaterar djur, miljö och människor (de sistnämnda i form av arbetskraft). Och på mekanismen bakom, hur marknadsekonomi dödar all moral, förvandlar levande varelser till varor, till sådant som kan köpas och säljas på en marknad.

Samtidigt kan intresset för hur djur behandlas vara en steg i att utveckla ett intresse för hur det mänskliga samhället fungerar. Därför måste det vara en uppgift för marxister aktiva i djurrättsrörelsen att förankra den kamp som förs i den verkliga verkligheten, att skära igenom filosofernas mummel, och se till realiteter: Vilka är djurens verkliga behov? Vilka är våra fiender? Vilka är våra möjliga allierade?

För slutligen kommer djurrättsaktivisterna behöva allierade om de ska vinna, och jag tror att de enda de kan hoppas på i längden är några som bryter med den kapitalistiska logiken. Det vill säga de som kämpar för den socialistiska revolutionen.

Till sist bara några ord om utilitarismen, filosofin som mycket grovt kan sammanfattas i frasen "största möjliga lycka åt största möjliga antal människor". Kanske var det en överdrift när jag kallade den trams, även om jag mer syftade på Singers speciella version än på filosofins alla strömningar. Utilitarismen är bred, rymmer allt från John Stuart Mill, som i mycket delade Marx vetenskapliga metod – att uppnå kunskap genom att studera verkligheten, till Singers skrivbordsfilosofi.

Marx valde kanske ett bättre ord när han kallade den "banal", därför att när maximen väl uttalats, när den moraliska grundregeln lagts fast, vad har vi uppnått då? Vi har sorterat ut nazister och satanister, men inte så många andra. I stort sett alla frågor som uppstår i ett samhälle återstår att besvara. Utilitarismens grund är livskunskap på korsstygnnivå. Därmed inte sagt att den är allt igenom felaktigt, tvärtom är all marxism värd namnet utilitaristisk. Men den går längre än så.

Till det kommer faktisk problemet med att definiera lyckan. För hur ska vi kunna veta om ett politiskt beslut, eller ett personligt val, gör människor lyckliga? Eller ännu värre: om en

lycka är större än en annan?

Jag skulle vilja använda två andra grunder för att bedöma vår politik ur moralisk synpunkt: det är de socialistiska revolutionärernas uppgift att skapa trygghet och frihet. Trygghet och frihet är ibland samma sak, därför att den som är rädd inte alls är fri, inte alls vågar utforska sin tillvaros gränser. Rädsla skapar rigida människor, rigida samhällen. Sambandet mellan trygghet och skapande nytänkande är alltså motsatt till vad nyliberalerna hävdar, att den trygga välfärdsstaten gjort oss trögtänkta, att vi måste tvingas att tävla mot varandra så att vi vaknar.

Samtidigt står trygghet och frihet ibland i direkt motsättning till varandra, därför att den individuella friheten kan inkräkta på möjligheten att göra saker som kräver kollektivt handlande, vilket faktisk i stort sett allt gör i ett urbant massamhälle.

Att på det sättet ställa upp ett mål som precis som livet är motsägelsefullt är allt annat än banalt. Det är en öppning att fundera vidare, en öppning för en evig utveckling. Dessutom är det djupt marxistiskt. Det är en startpunkt för en dialektiskt filosofi, en filosofi som tar sin utgångspunkt i att livet och det mänskliga samhället inte är harmoniskt, att de är fulla av motsättningar, och att de alltid kommer att vara det. Att det faktiskt är de här motsättningarna som driver oss framåt, leder till förändringar, kanske förbättringar.

Det är också ett led i den verkliga assimileringen av den stalinistiska erfarenheten, insikten om att demokratin är en grundläggande förutsättning för varje socialistiskt samhälle. Det är ett slutgiltigt och offentligt erkännande av att marxismen inte innehåller några verktyg för att vetenskapligt fastslå "folkets" intressen, eller för att vetenskapligt och med hundraprocentig säkerhet bedöma vad som kommer att inträffa i morgon.

Jörgen Hassler

BYTA BILDER MED VARANDRA?

Var har tidigare haft trogna medarbetare i Birgitta Lagerlöf och Torbjörn Karlsson som bidragit med bilder till varje nummer. Till detta nummer har vi fått låna en samling fina bilder av Stig Wejstål i Göteborg.

Det var ett mycket välkommet tillskott, eftersom vi inte har några ekonomiska möjligheter att arvoda fotografer. Och vi behöver mer. Så leta gärna i album och högar och skicka in det du tror kan passa oss. Vi returnerar dem tillsammans med i nscannade versioner på diskett eller CD-rom.

Facklig politik är inte matematik.

SAC:s bokslut av 90 års verksamhet borde vara att dess fackliga linje är felaktig, menade Lars Henriksson i sitt debattinlägg i förra Röda rummet. Diskussionen tog sin början i nummer 1/2 000 med Henrikssons recension av Rikard Warlenius och Arwid Lunds bok *Revo!* Här svarar Warlenius/Lund.

Nej, i likhet med Lars Henriksson har inte heller vi en gemensam organisation för syndikalister och SP:are i åtanke. För även om man rensar bort saker som skilda organisationskulturer och återopande av olika historiska traditioner, som kan gå att överbygga, har Lars Henriksson förmodligen rätt i att pudelns kärna är strategiska och taktiska val; till att börja med har de flesta syndikalister svårt för att Socialistiska partiet ställer upp i parlamentariska val, medan de flesta SP:are har svårt för att syndikalister organiserar sig fackligt utanför LO. Men faktum är att även det är ett påstående som måste kompliceras.

Att som Lars Henriksson säga att 90 års arbete inom SAC-Syndikalisterna har varit en "felaktig linje" är ungefär lika smart som att säga att 90 års försök till radikalisering och demokratisering av LO har varit felaktigt. Eller för den delen 60 års byggande av Fjärde Internationalen eller 30 år av kamp för ett nytt svenskt arbetarparti.

Såväl vissa nutida syndikalister som de flesta SP:are har målat in sig i sitt bestämda hörn i den fackliga frågan: LO är en koloss som slukar all radikal energi vs. SAC splittrar arbetarklassen. I stället är det väl så att de flesta fackligt aktiva är hjältar – oavsett i vilken organisation. Det låter sig nämligen inte räknas ut matematiskt om aktiva syndikalister skulle uppnå mer fackligt och politiskt om de engagerade sig i LO i stället för i SAC. Värdet av att stänga pannan blodig mot byråkraternas makt inom LO bör inte ställas i motsättning till att utnyttja sin större taktiska frihet i den fackliga kampen inom SAC och på ett utåtriktat plan ha friheten att sprida idéerna om en mer självständig arbetarkamp, samt organisatoriskt förvalta visionen om en annan facklig praktik (precis som vilket socialistiskt parti som helst är ett sätt att bevara politiska idéer och kampmetoder även i reaktionära perioder). Vilken organisation man engagerar sig i är i sista hand en överslagsräkning som varje arbetare bör utföra i varje enskild situation. Organisationschauvinism har arbetarklassen ingenting för. Arbetare som identifierar sig som syndikalister kan mycket väl engagera sig i LO för kortare eller längre tid, och en SP:are borde kunna tänka sig att lägga ner facklig energi inom SAC i vissa lägen. Så har det varit historiskt.

Syndikalisterna betonade alltid under sin krafts dagar (fram till 1930-talet) att de främst var en rörelse och först i andra hand en lära. 1917 fanns bland syndikalister allvarliga planer på att starta en fackoppositionell riktning inom LO tillsammans med andra radikala krafter. Det med tiden växande ideologiska gapet mellan de moskvatrogna kommunisterna och syn-

dikalisterna, samt en kraftigt ökad medlemstillströmning till SAC (syndikalisterna stod för en mycket stor andel av de fackliga striderna i Sverige vid denna tid), tog död på projektet. 1929 genomfördes regelrätta förhandlingar mellan LO och SAC om ett totalt samgående. Åren innan var kommunisterna starka inom LO, och ett ledande skikt inom SAC menade att det vore bättre att verka inom LO. En majoritet av kongressdeltagarna på SAC:s kongress 1929 sade dock nej till ett samgående eftersom någon federalistisk frihet eller tendensfrihet enligt dem inte fanns inom LO. I april samma år hade nämligen utrensningarna av kommunister börjat och LO-byråkratins socialdemokrater befäste sin makt. Detta visar att SAC:s separata fackliga organisering inte kan lastas för organisationschauvinism under de första två årtiondena av organisationens liv, utan snarare var frukten av genomtänkta val, som främst hängde samman med en kritik av LO:s funktionssätt (bristen på självbestämmande för de olika nivåerna i egna frågor) och avsaknaden av tendensfrihet. Sant är att SAC efter andra världskriget, framför allt under 1950-talet, utvecklade en ideologisk linje som i hög grad betonade sin politiska särprägel gentemot resten av vänstern. Något som ska förstås mot bakgrund av LO:s monopoliseringskampanjer (direkta krig mot de arbetare som engagerat sig i SAC), bolsjevikernas annekteringar av östeuropa, kalla kriget och folkhemmets fullständiga politiska seger. Organisationschauvinismen från SAC:s sida under denna period får ses som ett desperat försök att hålla organisationen och dess kamperfarenheter vid liv. Detta förde med sig många mindre genomtänkta ideologiska förändringar, men är något vi trots allt är tacksamma för idag, när SAC tycks vara inne i en radikaliserings- och vitaliseringsfas.

Trots denna ideologiska isolering från resten av arbetarrörelsen under folkhemmets glansperiod stämmer knappast talet om att syndikalisterna splittrat arbetarklassen. Är det någon organisation som har brutit mot arbetarsolidariteten och agerat strejkbrytare såväl före som efter andra världskriget så är det LO. SAC har alltid i sin fackliga praktik betonat och visat att den levande klassolidariteten är viktigare än den organisatoriska enheten.

Från 1969 och framåt har medlemmar av SAC självklart deltagit i, men även ibland varit drivande i, många av de "vilda strejker" som utkämpats av arbetarklassen:

Hamnarbetarstrejken 1969 och Skogarbetarstrejken 1975 för att ta två exempel. Syndikalisterna har alltså även i praktiken använt sig av sina i dessa sammanhang större möjligheter att slåss för bättre förhållanden för alla arbetare. Och syndikalister har så gott som

alltid sympativarslat när deras arbetskamrater i LO eller TCO väl gått ut i konflikt. Tyvärr är motsatsen ytterst ovanlig.

För att tala med den syndikalistiske pionjären Albert Jensen 1917, så finns det ingenting som motiverar en separat syndikalistisk organisation om LO blir demokratiskt i bemärkelsen federalistisk (varje nivå är självbestämmande i egna frågor), och tillåter tendensfrihet för olika politiska linjer med egna politiska organ (till exempel att Arbetaren skulle tillåtas fortsätta att existera).

Därför är det också en intressant tid vi lever i. SAC har radikaliserats under 1990-talet. En mängd radikala ungdomar som vill jobba fackligt börjar engagera sig i organisationen. Hittills har detta främst märkts på ett mer utåtriktat politiskt och propagandamässigt plan. Men en vitalisering av den fackliga kampen och diskussionen börjar även komma igång, med ett betonande av bra kontakter med basen inom LO.

Samtidigt börjar den facklig-politiska samverkan mellan LO och SAP att krackelera under trycket av vänsterpartiets parlamentariska framgångar. Frågan är nu om LO-byråkratin kommer att bete sig som en Ceausescu och hålla sig fast vid makten tills hela organisationen tynar bort eller flyger i bitar, eller om den kommer att tillåta en intern demokratisering. I denna process tror vi att syndikalister och SP:are vill samma saker, en radikal och fritt kämpande arbetarrörelse, även om den ena gruppen främst jobbar utanför och den andra främst innanför LO. Förhoppningsvis kan SAC:s bidrag såväl vara att lyfta fram nya sätt att föra kampen på, som nya frågor att göra till föremål för facklig kamp. Taxikonflikten våren 2000 är ett sådant exempel. SAC kan även som ett externt hot bli en påtryckande kraft mot LO-toppen. Om allt fler arbetare inom LO hotar med att gå över eller verkligen går över till SAC kan det att leda till förändringar i radikal riktning inom LO. Redan under 1980- och 1990-talen har SAC använts som en sista utpressningsmöjlighet av radikala arbetargrupper mot byråkraterna inom LO. Ibland har de gått över, ibland fått igenom sina krav utan att göra det. Ett fackligt alternativ kan vara verksamt även som hot. Om det sedan med tiden skulle finnas förutsättningar (federalism och tendensfrihet) för att driva kampen inom en enda organisation, så inte oss emot.

Arwid Lund
Rikard Warlenius

– Varför inte demokratisk planekonomi?

Utifrån Sten Ljunggrens bok *Marknad och kapital – ett omaka par* pågår sedan en tid en debatt i Röda Rummet om förhållandet mellan marknad och kapitalism samt vad en socialistisk ekonomi skulle kunna innebära. Benny Åsman har följt inläggen och ger nu sitt eget bidrag. Sten Ljunggrens ståndpunkter andas uppgivenhet, menar han

O rdet planhushållning har blivit ett ord man knappt kan ta i munnen. Sovjetstatens sammanbrott och det ansvarslösa slöseriet under stalintiden och perioden därefter, satte likhetstecken mellan «planekonomi» och ett dödfött samhällsbygge. Samtidigt ser vi att kapitalismen är oförmögen att ge Jordens befolkning det dagliga bröd och den sociala säkerhet som alla borde ha rätt till. Ett nytt samhälle innebär också ett nytt sätt att producera vad mänskligheten behöver. Vi måste säga både högt och tydligt att endast ett socialistiskt samhälle med en socialistisk planekonomi kan lösa mänsklighetens problem.

I den debatt som förts i dessa spalter har Sten Ljunggren framstått som förnyaren och den som satt traditionell socialistisk retorik om Planhushållning ifråga. Sten Ljunggrens kritik av den stalinistiska «kol-och-stål»-politiken är stimulerande och borde vara läsning för varje socialist. Men i takt med att diskussionen utvecklats känns det allt mer som om parollen att «befria marknaden från kapitalismen» skyller över ett gryende tvivel om möjligheten att skapa en socialistisk ekonomi där medborgaren kan besluta vad som ska produceras.

För Sten Ljunggren blir det därför nödvändigt att skapa mer marknad, att befria marknaden under det socialistiska samhällsbygget. Annars får vi en ekonomi som producerar tunga klumpiga tv-apparater och Trabantbilar i stället för dagens smarta produkter. Är inte tonen något besviken och uppgiven?

Rent historiskt är det inte sant att en planerad ekonomi definitionsmässigt blir stel och ineffektiv jämfört med den kapitalistiska marknadsekonomin. Socialismens kritiker har alltid hävdad att en planekonomi inte kan fungera därför att den tar död på det individuella initiativet och uppfinningsrikedomen. Det är en ståndpunkt som i dag även omfattas av enskilda och grupper inom arbetarrörelsen radikala delar. Trots den stalinistiska diktaturen kunde Sovjets ingenjörer under en period bli ledande inom en så högteknologisk bransch som rymdforskningen. De som arbetade i den sovjetiska rymdindustrin var självfallet privilegierade, med höga löner och andra förmåner. Men det gäller ju också i högteknologiska grenar i väst. Ett annat exempel som ligger närmare i tiden talar samma språk. Kubas biokemiska forskningscentra har trots det amerikanska embargot hävt sig upp i absoluta världstoppen. Kubas planekonomi har inte begränsat läkemedelstillverkning till fyrkantig magnecyl. I dag vallfärdar den internationella läkemedelsindustrins forskare till

Havana. Till skillnad från Astra-Zeneka och andra läkemedelsjättar kan Kuba låta den egna industrins framgångar komma befolkningen till godo. Landets alla barn vaccineras gratis mot ett tiotal sjukdomar. Säkert har Kubas bästa forskare materiella fördelar och ett bekymmerslöst liv jämfört med jordbruks- och industriarbetaren. Men jämfört med amerikanska kollegor har de löjliga löner och andra fördelar. Trots det förekommer inga avhopp när de del-

tar i internationella kongresser och seminarier. Stoltheten över att med egna medel och i motvind från Washington ha skapat en bioteknologisk forskning av världsklass verkar spela en moraliskt avgörande faktor för dessa forskare.

Vad som inte alls fungerade i Sovjet var produktionen av dagliga basvaror och vanlig industriproduktion, eftersom den härskande eli-

ten hade bestämt att samhällets bästa resurser och hjärnor skulle tillfredsställa dess behov av prestige, makt och internationellt inflytande. Den stora majoriteten av den arbetande befolkningen svarade med att rulla tummarna eftersom de inte hade någon möjlighet alls att påverka investerings- och produktionsbesluten. Problemet var den totala avsaknaden av socialistisk demokrati, inte att marknaden avskaffats.

Socialister har alltid hävdad att arbetarklassens befrielse från den kapitalistiska exploateringen kommer att lösgöra en enorm energi. Politik, kultur och samhällsbygge i stort blir var mans angelägenhet när den härskande klassens, en minoritets, makt ersätts med den arbetande majoritetens makt. En drastiskt minskad arbetstid ska tillåta var och en att bidra till och påverka samhällets färdriktning och kulturella liv. Samhället garanterar att ingen saknar de dagliga materiella behoven. Finns det någon anledning att avstå från det perspektivet?

Har erfarenheterna från Sovjet visat att detta inte är annat än ren och skär utopi? Jag tror att svaret är nej. Ett ja som svar är liktydigt med socialismens dödförklaring, eller vittnar om en elitsyn på hur det socialistiska samhället ska se ut, med planering och samhällsbygge som på nytt bestäms av en minoritet under ursäkter att majoriteten saknar kreativitet och initiativ.

Trots det ryska samhällets fattigdom under perioden strax efter revolutionen kunde vi se bevis på den energi som befrielsen lösgjorde. Under en kort period blev St-Petersburg och Moskva ledande kulturcentra i världen och en myriad av samhällseliga experiment föddes.

Den märkligaste tesen i Sten Ljunggrens bok är påståendet: «Säg att vi hade avskaffat marknadsekonomin 1955. Jag är övertygad om att vi i dag skulle vara i stånd att producera PV 444, svartvit TV, 20 kilo tunga bandspelare, radioapparater stora som en byrå till en betydligt lägre kostnad än vad det i dag skulle kosta att producera dessa saker. Men vi skulle inte ha någon färg-TV, inga freestyle, inga CD-spelare, inga persondatorer.» Många frågor reser sig. Om maktövertagandet skett 1955, hade vi varit tvungen att bevara den kapitalistiska marknadsekonomin för att få se TV-bingo i färg? Eller? Om marknaderna hade befriats från kapitalismen men inte avskaffats hade vi då surfat på nätet och i stället fått nöja oss med Dux radiogrammofon om ekonomin planerats? Det blir många frågor men det verkar knepigt att hitta verkliga svar.

Ska vi följa logiken i Sten Ljunggrens resonemang är det marknaden som stimulerar framväxten av nya smarta produkter, som får kreativiteten att blomma och den svartvita att hamna på soptippen. Men hur gör marknaden för att uppnå allt detta? Svaret kan inte bli annat än att det är konsumentens efterfrågan på moderna och nya produkter som leder till deras uppkomst.

I så fall vill jag anmäla en annan åsikt. Det är inte efterfrågan som driver fram de nya teknologiskt avancerade produkterna. Det är de många kapitalens ständiga jakt på överprofiter som ligger bakom. Med nya och revolutionerande produkter strävar den enskilde kapitalisten efter att lägga konkurrenterna bakom sig och under en viss period ta hem profiter som ligger över industrigrenens genomsnitt. I dag snurrar ekorrhjulet allt snabbare. Stora delar av

datorindustrin biter sig själv i svansen. En ny modell hinner knappt ut på marknaden innan den betraktas som en svartvit tv. Det blir knappt tid över att realisera vinster innan en ny modell måste ut. För trots att takten i varuomloppet blir för snabb kan inte den enskilde producenten ligga lågt och hoppa över ett steg. Rädslan för att tappa marknad till konkurrenterna håller alla i samma järngrepp. Att det också för med sig ett enormt slöseri med naturliga resurser bör dessutom inte glömmas bort. En socialistisk planekonomi måste inte minst ta in ett snålt utnyttjande av våra naturresurser i kalkylerna.

Hur i detalj en planerad samhällsekonomi kommer att se ut i ett socialistiskt Sverige vet vi naturligtvis inte. Det vore förment att skriva detaljrecept som ändå aldrig kommer att likna verkligheten. Men just nu handlar debatten mera om det är möjligt och önskvärt att planera samhällets produktion av varor och tjänster. Till att börja med är det bäst att röja undan borgerliga skräckvisioner om en total planering av allt från vaggan till graven. En socialistisk planekonomi behöver inte diktera hur många skor fabriker Bergström eller den kollektivägda skofabriken i Torp ska producera. Däremot bör den demokratiska beslutsprocessen befatta sig med hur många nya skofabriker som det ska investeras i. Det är inte för att en tillfällig och ovanligt god vinstmarginal råder inom skobranschen som varje region och landsdel ska bygga skofabriker.

Att marknader och fri prisbildning kan tjäna till att effektivt utnyttja resurser i en socialistisk ekonomi kan bara förkastas av obotliga dogmatiker. Men det innebär inte att marknaden nödvändigtvis ska breda ut sig. Tvärtom blir det en viktig uppgift för den demokratiska beslutsprocessen att allt mer inskränka marknadens roll. Inte via förbud och byråkratiska dekret. Men genom att i allt större utsträckning anta en gratisprincip. I takt med att samhällets överflöd kontrolleras av de arbetande kan allt fler varor och tjänster dras bort från marknaden och bli gratis. I viss mån var det vad som skedde i även kapitalistiska ekonomier under «guldåldern» 1950-1970. Skolan var gratis. Mycket av sjukvården blev gratis. Många administrativa kommunala och statliga tjänster erhöles gratis. I en socialistisk planhushållning måste det som i dag på nytt avskaffas av den kapitalistiska staten bli en ledande princip. Allt fler varor och tjänster måste tillhandahållas gratis av samhället. Mindre inkomstklyftor och allt mer varor och tjänster gratis blir mäktiga instrument i kampen för ett jämlikt samhälle, ett socialistiskt samhälle värt namnet. Fri sjukvård. Helt gratis utbildning. Gratis daghem. Fria offentliga transporter. Det är krav vi måste skriva in på vår röda fana.

Hur kan en sådan beslutsprocess skissas? Jag tror att en väg vore ett nätverk av representativa investeringsråd, lokala, regionala, nationella och internationella. Ja internationella, för ingen socialism kan byggas utan att den stora majoriteten av Jordens sex miljarder medborgares intressen och behov står i centrum. Ett argument mot en planering av ekonomin är att det är omöjligt därför att ekonomin är så komplicerad och mångfacetterad. I dag finns det bolag vars produktion och affärsvolym överstiger enskilda nationers BNP. General Motors omsättning är större än Danmarks nationalpro-

dukt. Ändå råder ingen marknadsanarki mellan GMs produktionsenheter och underleverantörer. Allt är planerat in i minsta detalj. «Just-in-time»-metoder styr varuflödet inom koncernen och underleverantörerna hålls i strama tyglar för att produktionskedjorna inte ska brytas.

Med modern datorteknik, internet och administrationsteknik finns alla förutsättningar för att en demokratisk beslutsprocess ska kunna planera samhällsekonomin. De lokala investeringsråden, kanske ett slags utskott av den politiska demokratins beslutande församlingar, kan ha till uppgift att värdera vilka investeringar som bör prioriteras i orten. Informationen måste flöda i alla riktningar. De regionala investeringsråden inventerar och diskuterar regionens behov och prioriteringar. Samma kedja av informationsflöde och demokratiska diskussioner följer på nationell och internationell nivå. Endast via en ständig fram-och-tillbaka process där information, diskussioner och beslut tas av majoriteter kan de investeringar som är nödvändiga och önskvärda mejslas fram.

Att här gå djupare i de organisatoriska aspekterna av en planerad ekonomi vore förmätet. Att än en gång stryka under det väsentliga räcker. En socialistisk planekonomi styrs inte av vinstprincipen. Behoven i samhället bestämmer vad som ska produceras. Vilka behov som ska prioriteras bestäms av den arbetande majoriteten inte av en minoritet som äger produktionsmedlen. Kortare arbetstid till 30 timmar i veckan och kraftigt minskade löneskillnader, tillsammans med en socialisering av alla rikedomar som överstiger exempelvis 20 miljoner kronor (eller tio eller femton? - att diskutera) blir nödvändiga och omedelbara åtgärder för att börja bygget av ett solidariskt, jämlikt, socialistiskt samhälle. Om de rika som äger företag, banker och fastigheter inte kan gå med på dessa grundläggande reformer som är absolut nödvändiga för att skapa acceptabla levnadsvillkor för den överväldigande majoriteten av befolkningen måste de ta konsekvenserna och avgå, utan fallskärm.

Socialismens motståndare hänar detta som naiv utopism. Men vi säger med den store författaren Oscar Wilde: «den världskarta som inte visar var landet Utopia ligger är inte värd ett ögonkast...»

Benny Åsman

Denna debatt startade i nummer 1/99 Tidigare inlägga kan läsas på vår hemsida, adress hem.passagen.se/roda_rummet

Där kan man också själv lägga sig i diskussionen

Värdefulla perspektiv på krisen

I boken *Den glömda krisen – om ett Sverige som går isär* redogör fjorton forskare och utredare för orsakerna till att Sverige, tillsammans med Storbritannien, är det land i världen där välfärdsklyftorna växer snabbast. Ambitionen är dels att skapa en motvikt till de redan etablerade förklaringsmodellerna och dels att vidga perspektivet på den ekonomiska krisen. Varken de borgerliga eller socialdemokratiska modellerna anses ge ett tillfredställande svar på varför skillnaderna i levnadsstandard ökar mellan olika grupper. I tio kapitel presenteras olika aspekter av de ökade klassklyftorna utifrån lite olika perspektiv. Var och en analyserar de olika samhällsgrupper och företeelser och krisens inverkan på dem.

Boken största förtjänst är att den tar upp aspekter som sällan berörs och ofta kommer bort i nyhetsförmedlingen och den partipolitiska debatten. Den visar också att den ekonomiska krisen måste ses i ett internationellt perspektiv och inte enbart är en konsekvens av den "svenska modellen" inneboende brister. Även om Sverige är ett av de länder där klyftorna växer snabbast är tendensen densamma inom hela den industrialiserade världen. Samtidigt anser författarna att nationalstaten fortfarande har möjligheter att utjämna ökade inkomstskillnader.

Förändrade lönenormer

En mycket intressant aspekt, som behandlas av A.B Atkinson, är förändringen i lönenormer inom OECD-länderna som förklaring till de alltmer markanta löneskillnaderna. Atkinson menar att den ökade lönespridningen hänger samman med en minskad benägenhet från statsmaktens sida att utjämna löneskillnaderna, till förmån för ett system där marknadskrafterna dominerar. I exempelvis Storbritannien lyckades staten 1977-84 genom transfereringar och skatter uppväga de ökade skillnaderna i arbetsinkomster. Detsamma har varit gällande för Sverige under samma tidsperiod. Därefter har ökade arbetsinkomster åtföljts av allt större skillnader inom löntagarkollektivet beträffande disponibel inkomst.

Barnen i strykclass

En annan kategori som drabbats hårt är barnen. I exempelvis både USA och Ryssland lever mer än var fjärde barn i hushåll med en årsinkomst under fattigdomsstreet. Den främsta orsaken är

skillnaderna i förvärvsinkomst. Framförallt är ensamstående mödrar fattiga i högre utsträckning än sammanboende. Det finns en tendens att fattigdomsnivån är högre i länder med behovsprövade bidrag än i länder med generella system.

Ökad segregation

I en annan uppsats, av Irene Molina, nämns invandrarna som en utsatt grupp. I boken jämförs invandrarernas situation i tre invandrarstäta statsdelar i Chicago, Paris och Stockholm. Statliga interventioner, som tillämpas i högre grad i Stockholm och Paris än i Chicago, bidrar till att dämpa den sociala segregationen. Men samtidigt blir de åtgärder som sätts in allt mer ineffektiva. Man stiftar lagar mot etnisk diskriminering på arbets- och bostadsmarknaden samtidigt som de strukturella förhållandena som möjliggör diskrimineringen inte bekämpas. Detta leder till att stora invandrargrupper i allt mindre utsträckning deltar i de existerande politiska institutionerna och de politiska valen. Arbetslösheten bland invandrare tenderar att permanentas på en högre nivå jämfört med infödda svenskar.

Bostadssegregationen, som leder till att invandrare hänvisas till speciella stadsdelar, är en konsekvens av en passiv politik från statens sida. Invandrarna saknar ofta kännedom om alternativa bostäder i andra statsdelar och har inte råd att bo i hyresrätter hos privata hyresvärdar. Marknadshyror är en bidragande orsak till bostadssegregationen och myndigheterna har accepterat bostadsmarknadens villkor.

Ett annat problem, som tas upp i en uppsats av Tapio Salonen, är att de arbetslösa tenderar att delas upp i ett A- och B-lag. Jämfört med 1990 är en kvarts miljon fler människor engagerade i arbetsmarknadspolitiska åtgärder. De allt högre kraven för att erhålla full a-kassa och det faktum att politiken mer inriktats mot aktiva motprestationer från den arbetslöses sida, har medfört att inkomstklyftorna vidgats mellan de arbetslösa. Den grupp som inte har rätt till de sociala försäkringssystemen växer och har resulterat i ökade inkomstklyftor mellan arbetslösa och förvärvsarbetande.

Kapitalinkomsternas ökade vikt

Kapitalinkomsterna har ökat sin andel av den totala inkomsten i förhållande till lönearbetet. Det visar Björn A Gustafsson och Mats Johansson i sitt kapitel. Mellan 1925-58 minskade inkomstklyftorna kraftigt i Sverige. Den rikaste tiondelen ökade inte sina inkomster, medan de resterande nio tiondelarna tog en större del av den gemensamma kakan. Det intressanta i sammanhanget är att de minskade inkomstskillnaderna hänger samman med att kapitalinkomsterna utgjorde en allt mindre del av den totala inkomsten. I sin tur innebar detta att det blev mindre lönsamt att inneha värdepapper, vilket i synnerhet drabbade höginkomsttagarna.

Under 1940- och 1950-talen spelade inkomstskatterna en större roll i utjämnan-

det av inkomstskillnaderna. De ökade förvärvsinkomsterna spelade däremot inte lika stor roll för inkomstutjämningen.

Under perioden 1951-66 förändrades inte inkomstklyftorna nämnvärt, medan det mellan 1967-85 skedde en markant reduktion av inkomstskillnaderna. De båda forskarna hävdar att förändringarna som ägde rum under den sistnämnda perioden praktiskt taget utplånats av 90-talets ekonomiska politik. Den viktigaste faktorn till de vidgade inkomstklyftorna är att kapitalinkomsternas andel av den totala inkomsten åter blivit större.

Minskat barnafödande

Barnafödandet minskar som bekant i Sverige, men tendensen är inte generell för alla inkomstgrupper i samhället.

Åsa Löfström visar i sin artikel att det framförallt är inom de lägre inkomstskikten, de som har fått det ekonomiskt sämre under 90-talet, som det föds allt färre barn. Inom de mer välbärgade skikten har däremot benägenheten att skaffa barn inte förändrats i samma utsträckning.

Samtidigt har kraftiga besparingar genomförts inom barnomsorgen vilket enligt flera av forskarna också bidragit till att det föds allt färre barn, i synnerhet inom de ekonomiskt mindre bemedlade grupperna (framförallt studenter, arbetare, ensamstående mödrar och visstidsanställda). Det beror i sin tur på att folk med lägre inkomster i regel är mer beroende av en fungerande offentlig barnomsorg än höginkomsttagarna. De senare har bättre ekonomiska möjligheter att köpa privata hemtjänster och därigenom minska sin frånvaro från arbetet.

Socialdemokratisk debatt

Boken bör i första hand ses som ett bidrag i analysen av bristerna i den socialdemokratiska modellen. Författarna kritiserar inte modellen som sådan och ideologin bakom den, utan dess nuvarande utformning. De verkar alla förespråka en välfärdspolitik som fördes i Sverige under de första decennierna efter andra världskriget, dock anpassad till 2000-talets samhälle.

Samtliga artiklar är väl genomarbetade med flitigt användande av noter, tabeller och källhänvisningar.

Inget av bidragen angriper emellertid det kapitalistiska systemet och analyserar den ekonomiska krisen utifrån ett marxistiskt perspektiv. Trots ambitionen att belysa den svenska krisen utifrån ett internationellt perspektiv nämns exempelvis inte Sveriges medlemskap i EU och dess betydelse för att den ekonomiska politiken utformats i en alltmer nyliberal anda. Detta hade i sin tur föregåtts av flera års anpassning till EU/EG:s ekonomiska politik (valutakursen, skattepolitiken m.m.), då socialdemokraterna satt vid regeringsmakten. Något radikalt förslag som syftar till att kraftigt stärka löntagarnas makt och andel av förädlingsvärdet på kapitalets bekostnad (t.ex införandet av sex timmars arbetsdag med bibe-

hållen lön) framförs heller inte.

Men boken är trots detta väl värd att läsa och man får ett avsevärt större begrepp om den ekonomiska krisens effekter och omfattning.

Per Hjalmarson

Den Glömda krisen
– Om ett Sverige som går isär
Huvudredaktör: Ingemar Lindberg,

Asiatiska framsteg?

Asiens tid – handlar om två skribenters återbesök i Asien efter två decennier. De har bland annat på nytt besökt några byar i Indien och Kina och intervjuat byinvånare. Under denna tid har mycket hänt i dessa länder.

Konsumtionssamhället har gjort sitt inträde. En stor medelklass har vuxit fram. Det hävdas att den i Indien nu uppgår till 150 miljoner människor med samma köpkraft som i Västeuropa. Likadant är det i Kinas städer och kustområden. Även på landsbygden i Indien och Kina har en stor del av befolkningen fått det bättre. I Indien har den andel av befolkningen som enligt Världsbankens definitioner är fattiga minskat med hälften sedan 1966, till drygt 30 procent. I absoluta tal är dock antalet fattiga i Sydasiens lika många som tidigare, drygt 500 miljoner.

I Kina har fattigdomen minskat, både i absoluta och relativa tal. Andelen är mindre än 20 procent. Parallellt med den ekonomiska utvecklingen har det skett en mentaltetsförändring. Människor har blivit medvetna om sitt värde som individer. Individen har rätt till sig själv. Som en följd av detta har man fått smak för det goda livet, för rikedom. Den snabba ekonomiska utvecklingen i Asien bottenar i en ökad efterfrågan. Dessa konsumtionshungriga massor arbetar nu hårt för att bli rika istället för att angagera sig i gemensam facklig- och politisk kamp. Den individuella friheten handlar om friheten att tjäna pengar, att inte behöva stanna kvar i sin by och tjäna en feodalherre för en svältlön, eller som i Kina, tjäna folkkommunen eller arbetsbrigaden. Istället flyttar Asiens fattiga till storstaden där traditionella sociala band och hämningar luckras upp.

Ett omdanat Kina

Det är inte svårt att förstå att jordreformerna i Kina givit massorna ett bättre liv. Tillgång till jord är ofta avgörande för de fattigas försörjningsmöjligheter. I Kina har det genomförts flera stora jordreformer. Den förste inträffade alldeles efter revolutionen.

De rika godsherrarnas jord styckades upp och delades ut till hushållen. Levnadsstandarden förbättrades då snabbt. Några år senare kollektiviserades jorden. Utvecklingen på landsbygden stagnerade därför under många år, kanske också som en följd av olika försök till forcerad industrialisering, exempelvis under det stora språnget. Först med privatiseringen av jorden, när folkkommunerna upphörde under slutet av 70-talet, tog utvecklingen ånyo fart på landsbygden. Bönderna kunde nu själva sälja sitt överskott till städerna och började tjäna pengar. Produktiviteten steg snabbt under några år. Denna utveckling har sedan fortsatt, fast i långsammare tempo. Små företag, som servar landsbygden med enkla konsumtionsvaror, tillkommer Lokala pampar inom kommunistpartiet har lagt beslag på gemensamma tillgångar som bevakningsanläggningar och tjänar pengar på detta.

Kapitalistiska frizoner och stora utländska investeringar satte fart på den industriella utvecklingen vid kusten. Medlemmar av kommunistpartiet som hade kontakter med utländska investerare berikade sig. Nu pågår en privatisering och rationalisering av de statliga företagen och arbetslösheten stiger. Hundra miljoner människor tros vara arbetslösa eller på drift mellan olika påhugg. Dessa kommer både från landsbygden där det har blivit svårare att tjäna mer pengar och från städernas rationaliserade statliga företag.

TV-porten mot världen

I Kina har det sedan revolutionen rått stora skillnader mellan stad och land. Dessa skillnader förstärks nu. Städernas innevägnare har hittills åtnjutit stora förmåner i form av subventionerade bostäder och mat. Böndernas livsmedelspriser är fortfarande statligt kontrollerade för att gynna stadsborna. I städerna har de flesta människor god tillgång på konsumtionsvaror. Även på landsbygden har en stor andel av hushållen fått bättre boendestandard och åtminstone en TV. Det är denna TV som gör människor medvetna om hur andra har det i den stora världen. Man jämför sig därför med västerlandet och vill ha del av samma standard och individuella frihet. De väldiga orättvisor som rådde före revolutionen minskade fram till 1970-talet, medan de därefter snabbt ökat till groteska proportioner. Många inlands kineser lever på afrikansk nivå medan städernas elit har en livsstil som liknar västerlandets övre medelklass.

I Indien har aldrig någon stor jordreform genomförts. Men många landsbygdsbor har fått råd att köpa TV och andra enklare konsumtionsvaror. Även bostadsstandard och infrastruktur har förbättrats. Det finns

enligt Lasse Berg olika anledningar till detta. Under 1980-talet, när de snabbaste förbättringarna skedde, betydde statligt bistånd till landsbygden mycket. Statliga pengar gav de jordlösa alternativ till arbete åt byns rika landägare. Människor arbetade med att bygga vägar och gräva brunnar. Tillsammans med en snabb urbanisering, och industrialisering har detta ökat konkurrensen om arbetskraften på landsbygden och drivit upp lönerna. Demokratin och tillgång till TV har långsamt gjort människor mer medvetna om sina personliga rättigheter. Även kastlösa börjar inse att deras röst betyder något. Statens satsningar på hälsovård och utbildning, om än otillräckliga, i byarna har också haft betydelse. Även i storstäder som Calcutta har de sociala omständigheterna för de fattiga förbättrats – högre boendestandard med mera.

I Kina, som redan före revolutionen var betydligt mera ojämnt än Indien, ökar nu spänningarna mellan de som har och inte har snabbt och arbetslösheten stiger. Regeringen är rädd för att landsbygden där fortfarande 70 procent av befolkningen bor ska göra uppror. I Indien leder ökande förväntningar och ojämn utveckling till spänningar mellan kaster, regioner och religioner. Exempelvis har många kastlösa genom kvoter kommit in på universiteten och konkurrerar därför med studenter från högre kaster. Detta är en av orsakerna till hindunationalismens framväxt. Dessutom influerar västlig kultur via musik och media och hotar traditionella hinduiska seder och bruk.

Lasse Berg har även återkommit till Japan efter ett par decennier. Han konstaterar att de stora miljökatastrofer som då befarades och diskuterades så intensivt, exempelvis det växande Tokyo och storstädernas luftföroreningar och avfallsberg, inte slagit in. Miljöpolitiken har varit framgångsrik.

En allt för ljusskimrande bild?

Vad som framgått av boken är att stora grupper i Kina och Indien fått en ökad levnadsstandard men att klyftorna vidgats. Enligt bland annat statistik framtagen av FN organet UNDP ser vi en liknande utvecklingstendens över hela världen de senaste årtiondena, såväl mellan Nord och Syd som inom länder. Det verkar som om detta är en ofrånkomlig effekt av marknadsekonomins starka utbredning. Kanske beror det på att de som har ett överskott kan investera det i kunskaper och maskiner som ger vinster som leder till ännu större investeringar osv. Mekanismer saknas som bryter denna uppåtgående spiral och fördelar välståndet

till mindre bemedlade. Konsumtion som lycka och livsmål följer med denna utveckling. Jag önskar att Lasse Berg och Stig T. Karlsson hade problematiserat detta mycket mer. Vad händer med människor som sociala och kulturella varelser om syftet med deras liv är att konsumera på en marknad och förse kapitalägare med ständigt stigande arbetsfria inkomster, som de fått rätt till därför att de sedan generationer förfogat över frukten av andras arbete som de nu återinvesterat. Världens börser dominerar fortfarande av höginkomsttagare, så också Asiens. Nu tänker jag inte på en utveckling som är baserad på enmans företag och kooperativ.

I ekonomismens tidevarv sopas människans existentiella problematik under mattan. Alla värden blir handelsvaror - människor, naturresurser och upplevelser. Det som inte kan säljas på marknaden blir värdeöst. I den globala marknadsekonomi ökar ständigt skillnaderna i vad olika delar av arbetskraften anses vara värd

Därmed anses också människor vara olika mycket värda, eftersom den ekonomiska nyttan är utgångspunkten. Detta skapar ett kallt och bistert samhällsklimat, med hård konkurrens mellan människor som kämpar för att få ett egenvärde, för att bli delaktiga i den sociala gemenskap som myten om att lycka kan köpas för pengar ger upphov till. Samma mekanismer verkar inom alla geografiska delar av den globala monokultur vi sett växa fram även om startpunkten varierar.

Vad händer med miljön?

En annan dimension som intresserar mig är den ekologiska. Vad händer när alla kineser och indier ska köra bil, luftkonditionera sina bostäder och bada i badkar. Jag saknar en analys av de ekologiska effekterna av massornas ökade konsumtion och urbanisering. Frågan är vad som konsumeras och till vilket pris för miljön? Jag är inte nöjd med konstaterandet att miljökatastrofen i Japan kom av sig. Den globala uppvärmningen diskuteras otillräckligt. Detsamma gäller vattenresurskrisen. Torkan breder ut sig i stora delar av Kina och Indien: så också översvämningar, jättelika vattenkraftsbyggen och skogsskövling. Jag känner ingen större glädje över utvecklingen i Asien. Jag betvivlar att den är ekologiskt uthållig och kommer att ge människor livsglädje.

Slutligen vill jag framföra reservationer mot den optimistiska analys av den ekonomiska utvecklingen i Indien som bokens författare framför. I tidskriften Sydasiens 2/00 under rubriken "När ska bubblan spricka" ? hävdades det att den snabba ekonomiska utvecklingen i Indien på sex procent per år under 1990-talet är skenbar. Tillväxten sker

inom IT sektorn, finansmarknaden, militären och statsförvaltningen. De senare sektorerna finansieras med gigantiska budgetunderskott. Inom jordbruket där 70 procent av arbetskraften finns har den årliga tillväxten minskat från 3.1 procent på 1980-talet till 1.8 procent under 1990-talet. Detta beror på att staten gjort stora nedskärningar och dragit ned på antifattigdomskampanjer. Detsamma gäller hälso och sjukvård. De sociala nedskärningarna genomfördes för att anpassa Indien till de krav som Internationella valutafonden ställde när landet i början på 1990-talet omstrukturerades i nyliberal riktning.

Nyligen har priset på det vete och ris som staten distribuerar till fattiga bönder, på inrådan av IMF, i ett slag höjts med 68 procent. Samtidigt som börserna slår nya rekord har 56 miljoner människor under senare år sjunkit ned under fattigdomsgränsen. Detta korrigerar den bild som / *Asiens tid* ger av Indien. Den positiva utvecklingen som beskrivs där verkar, om man ska tro artikelförfattaren, enbart bero på statlig fattigdomsbekämpning. I avsaknad av denna ökar åter fattigdomen.

Peter Wolde

Lasse Berg och Stig T. Karlsson
I Asiens tid
Ordfront 1999

röda rummet

är socialistiska partiets kvartalstidskrift (tidskriften hette 1969–1996 fjärde internationalen). Ut kommer med fyra nummer per år. Nummer 14 sedan starten 1997 (nummer 124 sedan 1969). För innehållet i artiklarna ansvarar respektive författare.

I redaktionen för detta nummer: Peter Belfrage, Anders Karlsson, Per-Olof Larsson, Björn Rönnblad, Ingemar Sandström och Per Hjalmarson
Ansvarig utgivare: Björn Rönnblad
Grafisk form: Joakim Svensson
Post till redaktionen: Box 7043, 402 31 Göteborg
E-post: rodarummet@hotmail.com

Postgiro: röda rummet 13 04 07–0
Tryck: Norrtelje tidningstryckeri 2000
Gjord på Tidskriftsverkstaden, Göteborg.
Omslagsbild: Palestina, Birgitta Lagerlöf
ISSN: 1403–3844

Vuxendagis eller demokratisk självorganisering?

Under de sista åren av 90-talet utmålades entreprenören och småföretagaren som den hjälte som skulle rädda Sverige. Man tänkte nog närmast att det var företagaren inom den nya ekonomin i gestalt av ny teknologi och media som det handlade om. Idag har dessa företag associerats med risktagande, fantastier och inte minst med girighet, och de har fått skamfilat rykte.

Men inte alla företag har etablerats enligt dessa mallar. Verksamheter har startats utifrån idéer om meningsfullt arbete och ideal om ansvar och omsorg, eller för att utveckla bygden.

Dessa verksamheter har kommit att förknippas med ett nytt begrepp "Social ekonomi" som kommit att lanseras ute i Europa.

Social ekonomi är en svårångad företeelse som för närvarande diskuteras i olika sammanhang. Det är naturligtvis arbetslöshet, tilltagande fattigdom och de ekonomiska problemen som har ökat intresset. I försöken att hantera dessa problem har den sociala ekonomin kommit att bli ett skärningsfält där statliga arbetsmarknadspolitiska åtgärder stöter samman med en heterogen rörelse underifrån i form av olika gräsrotsinitiativ.

Utan vinstsyfte

I boken "Arbete i egen regi" belyser forskare och konsulter inom området fenomenet och redovisar några exempel. Boken beskriver även hur några verksamheter utvecklats från arbetsmarknadsprojekt till varaktiga och meningsfulla arbeten där deltagarna fått möjlighet att känna tillfredsställelse med sina jobb. Dessa verksamheter är oftast företag, men de är organiserade så att de i första hand har ett samhällsändamål, bygger på demokratiska värderingar och är ekonomiskt fristående från den offentliga sektorn. De kan bedrivas som kooperativ, stiftelser och liknande föreningar. De har ett ekonomiskt innehåll men trots detta avstår man från att betona privatekonomins traditionella drivkraft - den ekonomiska vinsten. Inom den sociala ekonomin har man istället allmännyttan eller medlemsnytta som främsta drivkraft.

I Sverige har området tidigare kallats "tredje sektorn" "folkrörelseekonomi" eller "samverkanssektorn". De kooperativa företagen utgör själva kärnan men det inbegriper även föreningar med ekonomisk verksamhet, stiftelser med allmännyttiga mål och alternativa försäkringskassor och banker. Det spänner alltså över ett brett spektrum från till exempel kooperativa försäkringskassor, byalag som driver den lokala butiken, till IT-företaget som drivs av de anställda.

Det kan även vara restauranger som drivs av arbetshandikappade. Till den sociala ekonomin räknas också bostadsrättsföreningar, vägsamfälligheter och fackförbundens a-kassor.

Många av verksamheterna som faller inom ramen för begreppet social ekonomi är ju välkända fenomen i samhället men i boken fokuserar man på de delar som är vägar in i arbetslivet för marginaliserade grupper och sociala rörelser. Författarna refererar statistik som visar att allt som allt ingår 42000 olika gemensamma verksamheter i den sociala ekonomin. Andelen sysselsatta inom ekonomin minskar dock kraftigt. I början på nittioalet var 250 000 anställda medan det 1997 var endast 170 000. Omsättningen har också minskat från 150 miljarder till ca 120 miljarder per år. Orsaken till minskningen är bolagiseringen av LRF och KF och Samhall. Men exemplet i boken visar att nya verksamheter tillkommer och att det är nya grupper som startar dem.

Brokig väg

Den sociala ekonomin är inte längre bara en utväxt från de traditionella folkrörelserna som utgår från arbetare och bönder. Nu handlar det om ett mer heterogent fenomen med influenser från flera olika ideologier och man har vitt skilda motiv bakom verksamheten. Det inbegriper så vitt skilda idéer som syndikalistisk självförvaltningsideologi, byalagstankar och idéer om det lokala och civila samhället, gnosjöanda, grön ideologi, invandrades entreprenörskap, privatisering av välfärd under humana former eller arbetsmarknadspolitiska åtgärder.

Det handlar å ena sidan om nykooperation, som när människor på eget initiativ går samman kring gemensamma intressen, till exempel bilkooperativ. Å den andra sidan är det fråga om ett nytt instrument för arbetsmarknadspolitik, såsom glesbygd-utveckling. Men detta ger en möjlighet för nya grupper att integreras i samhället. Det skapar nya arbetstillfällen och "modernisering" av den offentliga sektorn. Men man kan också se det som ett steg på den nyliberala vägen och som privatisering av välfärden, stimulans för entreprenörskap och företagande.

Den sociala ekonomin har också rötter inom den syndikalistiska rörelsen vilket är en av de krafter som gör den till ett alternativ till offentlig och privatekonomisk verksamhet. Om man ska söka ett gemensamt och positivt drag i den sociala ekonomins brokiga väv så är det kanske viljan och initiativet att "ta saken i egna händer".

Författarna till boken problematiserar inte kring de vitt skilda motiven som ligger bakom de olika typer av verksamheter som begreppet social ekonomi ska täcka. Är det inte en väsentlig skillnad om det är fråga om privatisering eller demokratisering? Stimulans av egenaktivitet eller överlastning av offentlig verksamhet på det "civila samhället"?

Hunddagis

Författarna uppehåller sig inte vid möjligheter att utveckla samhället i den ena eller

andra riktningen utan man har valt ut några exempel som illustrerar de möjligheter och svårigheter som finns inom det här området.

Det är tre olika typer av verksamheter som man beskriver. Dels är det affärsutvecklingsverksamheter som bedrivs utifrån en idé som passar deltagarnas kompetens och bakgrund. Ett exempel på detta är Ekocentrum i Göteborg som säljer ekologisk kunskap till näringsliv och kommuner.

Man beskriver även lokala utvecklingsprojekt som mobiliserar ett område, en stadsdel eller en glesbygd, för att starta en kunskaps- och utvecklingsprocess som leder till nya arbetstillfällen. Här är den ideella republiken Klarälvdal'n i Värmland ett exempel.

Det tredje typen är deltagarutvecklande projekt där deltagarnas personliga utveckling står i fokus som Beatebergs hunddagis som drivs av funktionshindrade personer i Göteborg.

Författarna beskriver tolv verksamheter och det är givetvis svårt att säga om det är med "själ och hjärta" som alla har startats eller om det bara är "i brist på annat". Man beskriver till exempel "Bruket" i Norrbottens inland som startades av äldre långtidsarbetslösa för att på eget hand skapa sysselsättning i ett område där det är ont om jobb. Här väljer man denna lösning för att inte bli utstämplade av a-kassan.

Ett särskilt lyckat projekt man lyfter fram är Ekocentrum, som bland annat startades av Miljöförbundet, Centrum för Ekologisk Teknik och några andra i början av 90-talet. Det liknar mest en traditionell företagsorganisation enligt författarna. Ekocentrum har startats av personer som är kunniga inom miljöfrågor, ekologisk teknik och utifrån rätt idé och rätt inställning till myndigheter och marknad, enligt författarna. Det exemplet visar att gränserna till den "vanliga ekonomin" är i högsta grad flytande. Och det är givetvis så att man i stort måste spela efter marknadens regler om man inte stötts av stat och kommun.

"Sveriges Största Klassrum" i Söderköping, ett annat ekologiskt projekt, har inte varit lika lyckat. Det har inte fått det stöd av kommunen som det skulle behövt. Idén med projektet var att sälja våtmarkskunskap till kommunen. Kommunen var dessvärre inte villig att betala.

Ett spännande projekt är "Bryggans ekonomiska förening" i Rinkeby som drivs av den turkiska befolkningen i stadsdelen. Man har startat skola, förskola och restaurang. Det har medfört en framgångsrik ekonomisk utveckling av förorten och att projektet har mer än 50 anställda.

Eldsjälar viktiga

Det är svårt att peka på ett entydigt framgångsrecept, men av beskrivningarna att döma är den egna arbetsinsatsen viktig för att man skall lyckas. Man måste vara genuint intresserad av sin verksamhet. Det räcker inte heller att ha en bra idé, man måste vända sig till köpstarka kunder inte till fattiga skolor som "Sveriges Största Klassrum" gjorde, menar författarna.

Grundarna av Ekocentrum hade mer än tio år erfarenhet av att informera om ekologisk teknik och om sina produkter. Man visste att det fanns företag villiga att köpa deras tjänster. Ekocentrum låg rätt i tiden och saknade helt konkurrenter inom området vilket gjorde att det var en lyckad satsning.

De projekt som syftar till lokal utveckling vill stimulera lokalbefolkningen till aktivitet. Det i sig är en konsekvens av att det finns problem som måste lösas. Brist på arbete, brist på service, risk att bygden avfolkas eller marginaliseras ekonomiskt eller socialt. Exempel är Republiken Klarälvsdal'n. Befolkningen i Klarälvsdalen deltog mycket aktivt. Man mobiliserade genom en kabaréverksamhet, press och media. Detta skapades en kreativ, aktiv och intresserad miljö.

Boken visar vilken kraft den sociala ekonomin kan utgöra. Den sociala ekonomins styrka är att det inte bara handlar om att försörja sig utan om arbete som en skapande verksamhet och deltagarinflytande. De som deltar ha en verklig chans att var med och påverka utvecklingen inom projektet eller företaget.

Enligt boken är det viktigt att de arbeten man har upplevs som meningsfulla och leder till samhörighet och solidaritet. Republiken Klarälvsdal'n har inneburit en stark lokal utveckling som visar att människor är villiga att ta språnget och pröva nya verksamheter. Deltagarna har fått möjlighet till meningsfulla arbeten.

Sammanfattningsvis har man tillsammans fått möjlighet att ta ansvar för sin försörjning och sina liv. Makt och självtillit har ökat. Med andra ord så har de visat att man har utvecklat "bemäktigandestrategier".

Ett nytt begrepp och synsätt som håller på att introduceras inom sociala verksamheter och är ett försök att översätta och förklara det svårhanterliga begreppet "empowerment".

Empowerment är ett sätt att återföra makt, självorganisering och självtillit åt människor som drabbats av arbetslöshet.

Frigör energi

Hur skall man skapa meningsbärande och självbärande sociala verksamheter? Även här gäller det samma som för mer entreprenörsinriktade verksamheter. För det första måste det finnas ett behov och man måste förstå vad marknaden finns, hävdar författarna. Man måste ha entreprenörskap och se vilka resurser man har eller kan få tillgång till. För det tredje måste man skapa en organisation som frigör deltagarnas energi. Det handlar ofta om projektledarnas förmåga att på ett demokratiskt sätt leda hela verksamheten framåt.

En verksamhet man beskriver som maktskapande är "Beatebergs Hunddagis". Den har medfört en ny arbetsgemenskap för människor med funktionshinder och de kan producera nyttigheter för en marknad samtidigt som deltagarna känner sig dugliga och delaktiga i samhället.

I Sverige är denna form av social verksamhet dåligt utvecklad. Men det är en organisationsform som är betydligt mer spridd i Europa. I Italien finns 4500 sociala

kooperativ med 80 000 medlemmar. 1500 av dessa är arbetsintegrerade, det vill säga till för människor som annars skulle ha svårt att komma ut i arbetslivet. Dessa omfattar 19 000 arbetshandikappade personer.

Demokratisk självorganisering

Den sociala ekonomins karaktär av hybrid mellan egenaktivitet och statlig och kommunal myndighetsutövning framträder tydligast i bokens avsnitt om arbetsmarknadsprojekt. De verksamheter som beskrivs är till för dem som har det svårast att komma in på den reguljära arbetsmarknaden. En del projekt syftar till att skapa en alternativ arbetsmarknad, medan andra snarare handlar om att frisera arbetslöshetsstatistiken inom ramen för den omtvistade aktivitetsgarantin.

Vilken arbetsmarknadspolitik skall bedrivas? Vore det inte en uppgift för myndigheter på arbetsmarknaden att ta till vara egenaktiviteten och möjliggöra för människor att ta sitt liv i sina händer? Den arbetsmarknadspolitik man för nu är inte inriktad mot att aktivt skapa och stimulera en utveckling underifrån. Snarare handlar det om att styra arbetslösa till yrken där behov av arbetskraft finns.

Ett viktigt inslag i arbetsmarknadspolitik borde vara att den skall bidra till demokratisk självorganisering förutom att de skall ge en anknytning till arbetsmarknaden. Det skall inte vara "vuxendagis".

Det är svårt att utifrån boken veta hur mycket som är i grunden nytt med dagens sociala ekonomi. Dess sammansatta karaktär gör den svår att entydigt bedöma. Är det egentligen meningsfullt att samla så disparata företeelser under ett och samma begrepp? Ökar eller minskar sociala ekonomi

skillnaderna (eller klassklyftorna, om man så vill) mellan människor? Svaret på frågan är väl att olika delar av den sociala ekonomin driver i olika riktningar.

Boken kan bidra till en diskussion inom alternativrörelsen och nya sociala rörelser kring hur man skall se på företagande som sådant och den pekar definitivt på något nytt när människor med funktionshinder eller de som tillhör invandrargrupperna startar verksamheter inom den sociala ekonomins ram. Den kanske kan bli en källa att hämta idéer och inspiration ur, om man skall starta sådana typer av verksamheter.

Det är lätt att vara kritisk och säga att när gräsrotsinitiativ kräver stöd av stat och byråkrati så förkvävs den vitala kraften i människors egna initiativ. Men kan man ju lika gärna hävda att det saknas folklig kontroll över de statliga och kommunala stödssystemen. Det är ju trots allt mer meningsfullt att projekt och företag inom den sociala ekonomin får stöd i stället för byggprojekt som Öresundsbron eller rustningsprojekt som JAS.

Per-Olof Larsson

Arbete i egen regi.

Från arbetsmarknadsprojekt till social ekonomi.

Sven Bartilsson, Gunnar Gilleberg, Hans-Erik Hermansson och Pär Olofsson Daidalos 2000

Marxistiska folkuniversitetet

Årsta Folkets hus, Stockholm, 6-8 april 2001

Stadsvandring med Håkan Blomqvist: Hantverkarupproret 1848 och de första svenska kommunisterna

Göran Greider: Klassintressen, idéer och politiska partier

Gunnela Björk: Arbetarrörelsen och kvinnorna under mellankrigstiden

Ylva Waldemarsson: LO och arbetarkvinnorna 1950–1970

Eva Schmitz: 60-talsradikaliseringen och 1970-talets kvinnostrejker

Rudolf Meidner: Ekonomisk demokrati och löntagarfonderna

C H Hermansson: Den industriella demokratin i verkligheten

Motståndets framtid: Debatt med America Vera Zavala/Attac, Ursula Berge/Agora, Olle Sahlström/LO-idédebatt

Och mycket mer...

Beställ fullständigt program

Centrum för marxistiska samhällsstudier (CMS)

Box 126 60

112 93 Stockholm

Tel. 08-651 70 04

Fax 08-650 85 57

E-post: cms@socdeb.org

Beställ gamla nummer av Fjärde Internationalen och Röda Rummet

Beställ fullständig lista från: **Röda Rummet, Box 7043, 402 31 Göteborg,**
e-post: rodarummet@hotmail.com

Bild: Stig Wejstål

Konsten att lösa världsproblemen.

Egentligen är det ju så lätt. Men ändå så svårt. Varför är det så – och hur ska det egentligen gå till att ta över hela härligheten? Det måste vi prata vidare om. Vi tror mycket på samtalet.

Tack och lov är de flesta samtal gratis. Men inte alla. De samtal vi vill starta och föra i Röda Rummet kostar. Och det får ju inte lösningen av världsproblemen stupa på...

Vi vill rikta ett stort tack till alla er som skickar oss ekonomiska bidrag (inte minst vår trogne och generöse sponsor Krister Johansson i Mölnlycke). Ni är ovärderliga. Gärna mer sånt! **Postgiro 13 04 07 -0**